

Artaxerxes' Liv af Plutarch fra Chaironea:

En perser-biografi fra det romerske Grækenland

Af Christian Thruue Djurslev og Nicolaj Sørensen

Plutarch (ca. 46-119 e.Kr.) fremstår som en af de mest aktive intellektuelle fra den græsk-romerske oldtid. Ifølge de selvbiografiske oplysninger i hans værker var han uddannet i Athen, forelæste en rum tid i Rom, varetog embedet som præst for Apollon i Delfi og agerede ambassadør for sin hjemby Chaironeia i Boiotien.¹ Derudover blev han også allerede i antikken anset for at være en vigtig forfatter. Han fik udgivet et utal af essays, samlet under titlen *Moralske skrifter* (gr. Ἠθικά; lat. *Moralia*), men hovedværket var og blev de såkaldte *Parallele liv* (gr. Βίοι παράλληλοι; lat. *Vitae parallelae*). Disse todelte biografiske skildringer var nyskabende i deres udformning i og med de sammenstillede en fremtrædende græsk og romersk personlighed for at give læseren stof til eftertanke, typisk om personernes indre kvaliteter (eller mangel på samme). De havde et overordnet didaktisk formål: læseren kunne tilegne sig kendskab til de udsagn eller handlinger, som de selv måtte betragte som vigtige for mænd med magt eller fanget i magtens centrum (alle 48 biografier handler om politisk aktive mænd i offentligheden). Plutarch fortæller at han selv oplevede en vis succes med at skrive disse biografier,² og senere antikke læsere gav ham ret.³

Efter antikken har de *Parallele liv* vundet stor udbredelse og deres betydning for opfattelsen af antikken siden Renæssancen kan næppe overdrives.⁴ Desværre har Plutarch ikke opnået en særlig høj status i nutidens danske offentlighed eller uddannelsessystem, og mange af hans skrifter savner stadig dansk oversættelse. Det gælder endda også de *Parallele liv*. Selvom mange kan læses i ældre oversættelser fra *Selskabet til historiske Kilde-*

---

1. Alle disse henvisninger er allerede samlet af Titchener (2023).

2. Plut. *Vit. Tim.* 1.1.

3. Eunap. *VS* 2.7.

4. Se fx Pade (2007).

skrifters Oversættelse,⁵ mangler der stadig tre livshistorier: perserkongen Artaxerxes og de romerske kejsere, Galba og Otho. Denne mangel skyldes muligvis at de oprindelige oversættere tog den parallelle fremstillingsform enormt seriøst – med god grund, for trækket gør biografierne særprægede – og de tre ovennævnte er ikke del af et par.⁶ Ikke desto mindre har de alligevel altid været anset for en del af Plutarchs overordnede projekt. Mest interessant er biografien om Kong Artaxerxes 2., som regerede Persien i næsten et halvt århundrede (fra ca. 405/4 til 358 f.Kr.). Han var hverken græker eller romer og stod dermed udenfor Plutarchs typiske udvalg. Denne afvigelse gør teksten ekstra interessant, både isoleret set og som del af den større samling. *Artaxerxes' liv* indeholder dermed det største potentiale for nyfortolkning af Plutarchs hovedværk i almindelighed.

Foruden selve lanceringen af oversættelsen nedenfor er der flere grunde til at vores valg er faldet på netop denne tekst. Som kildetekst giver den bl.a. mulighed for at undersøge hvordan historiske begivenheder og folk er blevet fremstillet for første gang eller i en helt ny sammenhæng. Det gælder eksempelvis slaget ved Kunaxa (401 f.Kr.) og Antalkidasfreden eller Kongefreden (386 f.Kr.), som i dag kendes især fra værker skrevet af Xenofon fra Athen, henholdsvis *Anabasis* og *Hellenika*. For læsere med interesser for antik historisk skrivning, giver den et ekstraordinært indblik i praksisser i den antikke kontekst, bl.a. med overvejelser om kildebrug, partiskhed, m.m. Plutarch engagerer sig endda i en for os ret ukendt undergren af historiografi-genren, nemlig *Persika* ("om persiske anliggender"), og han går i clinch med nu tabte historikere som fx Ktesias fra Knidos og Deinon fra Kolofon.⁷

Vi har også et lille håb om at oversættelsen kan være med til at udfordre nutidens læsere på et mere generelt plan. På trods af at Plutarch levede i den græske provins af Romeriget, deltog han i en forestillingsverden præget af tidens andre elitære stemmer. I græsktalende romeres værker finder man ofte udprægede skeptiske synspunkter om andre

-
5. Den ældre oversættelse blev genudgivet på Forlaget Atalante i København i 2018. Selskabet fejrer i øvrigt 150-års jubilæum i år, se den historiske skitse hos Christensen og Tortzen (2025).
  6. Det bør nævnes at Karl Hude (1860-1939) medtog den fjerde enkeltstående biografi om Aratos, en græsk statsmand og general fra Sikyon i det 3. årh. f.Kr., i sin løbende udgivelse af Plutarch fra 1909-1932.
  7. Disse tabte kilder kan findes hos Lenfant (2004) om Ktesias og Lenfant (2009) om Deinon. For Plutarchs brug af disse kilder, se Almagor (2018). For Plutarchs kildebrug generelt, se Schettino (2014).

folkeslag, magtstrukturer og ideologier. Dermed ser vi også vores tekstvalg som en invitation - eller måske ligefrem en opfordring - til læseren om at reflektere over større ideologiske projekter i historiske narrativer, også når det gælder "klassisk" litteratur.

I første omgang udgiver vi teksten i dette tidsskrift med henblik på at indhente reaktioner fra filologer, historikere og andre interesserede. Vi håber på at kunne publicere et mere komplet værk ved en senere lejlighed, hvilket er en af grundene til at vi ikke udfolder alle aspekter af teksten på denne plads.⁸ Men for en god ordens skyld følger her en generel beskrivelse af værkets indhold og struktur,⁹ hvor tallene i parentes angiver henvisning til paragrafnumrene i den tekstkritiske udgave, som vi har benyttet.¹⁰ Vi vil også give et foreløbigt bud på en ræsonnement for, hvorfor Plutarch valgte sit emne.

Værket begynder uden et egentligt forord og italesætter de grundlæggende familiekonflikter, som skal præge hele handlingsforløbet (1-2). Desuden antyder Plutarch det problematiske kildeforhold (1.4), som bliver genstand for løbende diskussion gennem de første 20 afsnit. Efter den relativt korte indledning bygger Plutarch hurtigt op til opgøret mellem brødrene Artaxerxes og Kyros (3-13). Striden kulminerer i slaget ved Kunaxa, og Plutarch diskuterer i den forbindelse et virvar af usikre fremstillinger. Dernæst giver han læseren en indsigt i reaktionerne på slaget ved det persiske hof, primært den voldsomme modstand fra Parysatis, Artaxerxes' mor (14-19). Hun tager gentagne gange indirekte hævn på Artaxerxes for Kyros' død. Dertil forgifter hun også Stateira, den mest fremtrædende af Artaxerxes' mange koner. Derefter veksler fortællingen mellem det persiske hof og verdenen udenfor: først fortæller Plutarch om konsekvenserne efter Kunaxa for grækerne, primært spartanerne (20-22). Dernæst vender han tilbage til intriger ved perserkongens hof (23). Herefter giver han en kortfattet beskrivelse af persiske militære operationer i Egypten og kadusiernes land ved det Kaspiske Hav (24), før en endelig vurdering af

---

8. Vi har fx forsøgt at holde forklarende noter til et minimum.

9. Det følgende er et referat løst baseret på den omfattende introduktion og kommentar af Carsten Binder, for hvilken se Binder (2008) 49-50.

10. Vi benytter os af standardudgaven fra Teubner i tredje udgave, Gärtner *et al.* (1996). Der findes desuden en relativ nyudgivet kritisk udgave i Budé-udgaven. En mere udførlig oversigt over tekstudgaver, m.m., findes hos Binder (2008) 33. Vores principper for oversættelse følger fremgangsmåden beskrevet i Djurslev og Jørgensen (2023) 10-12.

Artaxerxes selv (25). Til slut behandler Plutarch Artaxerxes' død (26-30), som næsten tilskrives de store vanskeligheder ifm. tronfølgen (Artaxerxes' sønner kæmper indbyrdes, og den allerværste ender med at stå som sejrherre).

Denne oversigt giver et indtryk af, hvilken slags historisk drama, der venter. For Plutarchs læsere ville fremstillingen næppe opfattes som et rosenrødt billede. Der etableres for eksempel en ringkomposition mellem de dynastiske magtkampe i begyndelsen og slutningen, som angiver, at der var noget galt i Persien. Desuden er fortællingen bygget op omkring ekstremt negativt ladede stereotyper i datidens græske tankegang. Teksten har virkelig hele pakken: forsmåede brødre, morderiske mødre, dårlige fædre, brutale eunukker, løgnagtige historikere og egocentrerede opportuniste, der beriger sig på bekostning af fædreland og nedarvede æreskodekser. For slet ikke at tale om kujonagtige græske generaler, der beskyldes for at vælge egen sikkerhed; enfoldige selvovervurderende undermålere, der får deres bekomst; og ikke mindst et svulstigt ødipalt kongedrama. Dertil kommer en nærmest overdrevent detaljeret beskrivelse af forskellige uhyrligheder, som giftmord, tortur og incest.

Plutarchs fokusområder afslører ham som deltager i antikkens udbredte negative diskurs om østlige folkeslag, særligt perserne, og dermed er han medskyldig i den normative fremstilling af en stor del af den ikke-hellenske verden.¹¹ Selvom han nogle steder udfordrer den herskende opfattelse af perserkongen som dekadent regent fra Langtbortistan, gennemsyrrer negative træk hele handlingen. Dette faktum bliver ikke bedre af at være en del af Plutarchs overordnede tendens i denne tekst. I sådan et dystert samfund har mennesker svært ved at kultivere de værdier, som han generelt fremhæver, som dannelse og moralsk styrke. Det eneste der stortrives er fordærv. Vrangforestillingen bliver gjort til historisk argument: Det persiske dynasti ville bukke under for de interne magtkampe og intriger ved hoffet, lige meget hvem der regerer riget. Timothy Duff har foreslået at Plutarchs forestilling om eller fremstilling af perserrigets implosion som uundgåelig skal forstås sammen med *Alexanders liv* og de efterfølgende hellenistiske liv.¹² Her vinder den nye eftergræske verdensorden frem, lige så meget fordi den ældre persiske var gammel og

---

11. Emnet for Almagor (2023), som diskuterer den omfattende bibliografi.

12. Duff (2012) 9.

“svagelig”. Grundet Plutarch og andre har den slags fordomme været et fast inventar i eftertidens historieskrivning, når det kommer til at gengive det persiske kollaps i det fjerde århundrede.¹³

I dag ville Plutarchs udlægning primært fremstå som en ubehagelig form for chauvinisme, for ikke at sige racisme. Det er os meget magtpåliggende, at vi adresserer og nuancerer det billede. For det første har forskningen i persisk historie og arkæologi vist at fremstillingen ikke nødvendigvis har noget på sig.¹⁴ For det andet, og som allerede sagt, havde Plutarch bl.a. arvet forestillingen fra sine græske kilder, som beskrev Perserriket udefra (Herodot) eller indefra (Ktesias) – og man kan ikke komme udenom at dette rige normalt blev opfattet som ærkefjenden i græsk tankemåde (jf. perserkrigene). Det er forståeligt at Plutarch valgte ikke at udfordre denne opfattelse mere, end han får gjort, men det må stå for hans egen regning (især når han faktisk diskuterer så mange andre problemer i den eksisterende kildetradition). For det tredje kan traditionel chauvinisme ikke være det eneste motiv til at affatte et helt separat liv for den persiske monark – det ville jo være lettere at have ladet være! Plutarch kunne fx have holdt sig til at kommentere på persisk hofkultur i de øvrige liv, og han gør det mange steder, eksempelvis i slutningen af *Themistokles' liv*, hvor den athenske general tager i eksil hos Kong Artaxerxes 1. (r. 465-424 f.Kr.).

Hvilken motivation havde Plutarch så til at skrive en specifik biografi om denne storkonge af Persien? I forskningen findes der mange løsningsforslag. Flere forskere har foretrukket at anse Plutarchs valg af emne som en pendant til den romerske biografist Cornelius Nepos, som valgte at dedikere en enkelt biografi til en person fra samme periode, Datames.¹⁵ Han var en karisk oprører mod netop Artaxerxes 2., som Plutarchs skildring omhandler. Men forfatterens projekter er ikke umiddelbart sammenlignelige, og det er omdiskuteret, hvorvidt Plutarch overhovedet var bekendt med Nepos' værk, osv.

---

13. Se fx Hornblower (1995) 48.

14. Diskussionen går i stedet på Perserrikets dalende militære magt, se Briant (2002) 783. Han har kaldt denne udbrede opfattelse for “den græske tese”, at de græske styrker simpelthen var bedre organiseret. Rop (2019) 1-9 giver en fylldig oversigt over denne tråd i forskningen og præsenterer en alternativ hypotese på siderne 26-29.

15. Almagor (2018) 27-28.

I et vigtigt bogkapitel fra 2010 fremsatte Judith Mossman en nu mere alment accepteret hypotese om kompositionen:¹⁶ hvis læseren skulle lære noget bestemt fra denne biografi, måtte den overordnede pointe være, hvordan man *ikke* skulle opføre sig. I hvert fald fremgår det af Mossmans analyse af Plutarchs udlægning at der ingen kundskaber var at lære fra Persien. Mossman anser dette for at være Plutarchs forsøg på at skærme sin læseskare mod dårlig indflydelse ved at vise et enkelt “skræmmebillede”. Det forklarer at Plutarch “kun” behøver at give ét komplet kontrastbillede, et negativt, frem for to. Som det ofte er tilfældet i antik historieskrivning om “store mænd”, bliver den øverste leder repræsentativ for det samfund vedkommende hersker over, en slags galionsfigur. Det konkrete valg af Artaxerxes havde altså ikke en specifik betydning, ifølge Mossman, men fungerede mere som et generaliserende eller synoptisk eksempel på tyrannivet i “Orienten”. Det betyder naturligvis ikke at de “vestlige” statsledere i Rom ikke kunne vise sig til at være mindst lige så modbydelige og afstumpede som perserne blev fremstillet – tænk bare på Marcus Antonius. Det samme gælder i øvrigt også særlige græske eller hellenistiske personligheder som Alkibiades fra Athen og Demetrios *Poliorketes* (“belejrerer”) – som Plutarch i øvrigt sammenstillede med netop Marcus Antonius. Men for Mossman fremstår Artaxerxes og hans omgivelser i særklasse som en anden verden, en overdreven “orientalist point ... a fantasia on the Persian theme”.¹⁷ Andre har videreudviklet Mossmans hypotese til at omfatte samtidige problemstillinger i Plutarchs tid, som Roms konflikter med Partherriget under Kejser Trajan (r. 98-117 e.Kr.).¹⁸

Skræmmebillede og/eller samtidig politisk kommentar er mulige forklaringer, men ikke nødvendigvis de eneste grunde til kompositionen. Disse tolkninger beror på et alt for ensidet fokus på karakteriseringen af Artaxerxes og perserne (hvilket alle er lovligt undskyldte for, eftersom karakterisering nærmest fylder alt i traditionel forskning i de *Parallelle liv*). Vi vil foreslå at denne biografi bør ansues mere holistisk, for når man gør det, kan man se at der var meget mere på spil for Plutarch. Vi vil i det følgende gennemgå de faktorer, som vi mener bidrager i særlig grad. Fælles for dem alle er at de er afhængige af

---

16. Mossman (2010), accepteret ved gentagelse af Van der Stockt (2021) 189, blandt andre.

17. Mossman (2010) 161.

18. Almagor (2014) 282.

Plutarchs selvfremsstilling som en troværdig guide til den græske fortid. Hermed mener vi ikke nødvendigvis Plutarch som historisk person, men i egenskab af den historiske fortæller i *Artaxerxes' liv* specifikt. Denne fortællerstemme påtager sig en vis tillidsvækkende tone og historisk distance, som understøttes af en række historiografiske greb. Denne selvfremsstilling, mener vi, er en overset men vigtig nøgle til at udfolde teksten.

Først og fremmest, hovedperson: Mossman udtrykker det synspunkt at Plutarch *ikke* valgte at afdække Artaxerxes' liv fordi Artaxerxes havde været dårligt belagt i de skriftlige kilder.¹⁹ Hendes argument er der var "bedre" protagonister som fx Kyros den Yngre, som Xenofon oprindeligt havde valgt, og Plutarch afstod ikke fra at dække de samme emner som sine forgængere fx i biografien om atheneren Nikias (som Thukydides havde beskrevet, jf. Plut. *Nic.* 1) eller Kong Agesilaos af Sparta (som Xenofon allerede havde beskrevet). Men at skrive et nyt historieværk som opdatering af et stort emne og på baggrund af et svært kildemateriale var ellers en typisk forklaring på hvorfor antikke historiografer netop valgte deres emner – det gælder både for græsk og romersk historieskrivning.²⁰ Selvom Plutarch påstod i begyndelsen af *Alexanders liv* at han lavede noget andet end historieskrivning, var han bestemt ikke afskåret fra at benytte historiografiske strategier i sine biografier.²¹ Vi kan altså ikke kategorisk udelukke at emnets ubeskrevne status gjorde sig gældende i valget af Artaxerxes. Desuden vil vi nævne at valget også kan ses som en perspektivændring på det klassiske som vi fx kender fra Xenofons *Anabasis*. Artaxerxes krones jo som den reelle perserkonge, ikke oprøreren Kyros; dermed er han det mere passende valg med alt, hvad det indebærer, når man beskriver Persien.

For det andet, en omkalfatring af persisk historie og dens historikere: Plutarch kan med overskud indgå i dialog med de græske kilder til Persien og overgå dem ved sin overlegne historiske bedømmelse. Igen, dette er et typisk historiografisk træk i en antik kontekst og knytter sig stærkt til en påstået forbedring af kildetraditionen.²² Som tidligere nævnt drejer det sig i særlig grad om et par fragmentariske førstehåndskilder, som

---

19. Mossman (2010) 148.

20. Marincola (1997) 34-43 om vigtige emner; 217-37 om polemik mod andre, særligt kilder.

21. Marincola (1997) 354 samler nogle af de historiografiske strategier, som Plutarch også benytter sig af.

22. Marincola (1997) 105-117.

Plutarch kan udfordre, Ktesias og Deinon. Forfatterne kendes kun gennem de oplysninger om dem, vi har fået overleveret i andre og ofte sene forfattere, som fx den byzantinske patriark, Fotios. Ktesias og Deinon er for så vidt vigtige og interessante kilder, som forskere længe troede ville have givet en mere pålidelig indsigt i persisk historie. Det gjorde eller gør man på baggrund af at disse personer fremstillede sig selv som arbejdende tæt sammen med fremtrædende persere. Ktesias blev taget som krigsfange af enten Dareios eller Artaxerxes (dateringen er uklar) og tjente derefter som hoflæge for kongen selv og den kongelige familie. Det var igennem denne privilegerede post at Ktesias havde adgang til gode kilder. Ifølge Fotios (*Bibl. kodeks 72*), havde Ktesias skrevet i sit eget værk at han selv havde været vidne til mange ting eller at han selv havde hørt om en begivenhed fra de personer, der var involveret i dem. Han lader især til at have været tæt forbundet med kongens mor, Parysatis. Derudover havde han haft adgang til de persiske arkiver. Hans værk, *Persika*, var delt op i tre dele: en *Assyriaka*, "om assyriske anliggender", der begyndte med den mytiske kong Ninus og hans dronning Semiramis; den strakte sig ned til begyndelsen på det mediske imperium. Den næste del er derfor en *Mediaka*, ("om mediske anliggender"), som sluttede med Kyros den Stores erobring. Den tredje del var den egentlige *Persika*, der dækkede årene ned til 398 f.Kr.; den sluttede ikke i Persien, men med Ktesias' returrejse til flere græske byer, hvori han skrev sit værk. Deinons værk, som også var en *Persika*, fulgte samme inddeling; dog dækkede den årene ned til omkring 340. Deinon anså sig selv for at være både en efterfølger, men også en konkurrent, til Ktesias.

For Plutarch er begge historikere konkurrenter, men han kan fremstille sig selv som havende en endnu bedre historisk sans end sine forgængere pga. den kritiske distance, han har til begivenhederne, både i tid og rum. Det kommer også til udtryk i den kritiske vurdering af deres oplysninger, han selv foretager gentagne gange. Kildebrugen er altså lige så meget en markering og promovning af Plutarchs egne evner for historisk tænkning.

For det tredje, fremstillingen af Grækenland: det bliver hurtigt tydeligt at det ikke kun er perserne, som er fremstillet negativt, men også grækerne. Begivenheder i græsk historie sættes i et stærkt negativt lys, hvilket især gælder Kongefreden (se 21.5-6), og der er forbavsende få fornuftige beslutninger foretaget af græske ledere. Der gøres meget ud af deres fejltrin og langt de fleste af dem lider grufulde skæbner. Dette forhold skaber ligeledes en

forfaldsfortælling i den græske verden, hvor Spartas nedgang i første halvdel af fjerde århundrede eksplicit kædes sammen med deres interageren med perserne og Artaxerxes selv (se fx 22.5-6). En lignende korrupperende effekt opstår i øvrigt også, når græske historikere som Ktesias optræder i det historiske narrativ, og Plutarch kritiserer i hårde vendinger, hvad der kan opfattes som skamløs opførsel i historiografisk øjemed (se især 13.5-7). Det farlige ligger jo netop i den fysiske kontakt med et sådant sted som Persien. I forlængelse af Mossmans pointe om Perserriket som et fuldstændig afsides og isoleret eksempel til skræk og rædsel kunne man måske tænke sig at Plutarchs første publikum netop skulle undgå nærkontakt med østen. For Plutarchs publikum skulle ikke ende som spartanerne i det fjerde århundrede.

For det fjerde, Xenofon: Den eneste græker, der klarer nogenlunde frisag, er Xenofon. Det er slående hvordan Plutarchs behandling af Xenofon er fuld af respekt, hvilket fremgår af stort set alle passager, hvor Xenofon nævnes ved navn. Plutarch roser ham ofte eksplicit og undskylder ham flere gange for ikke at have kendskab til uvigtige kampdetaljer ifm. slaget ved Kunaxa (sml. fx 8.1 og 9.4). Denne fremstilling af Xenofon virker nærmest som en høflighedsgestus overfor den største af hans litterære forgængere. Men under overfladen virker høfligheden mere påtaget. Historisk set var Xenofon slet ikke så positiv en skikkelse i sin egen samtid; han befandt i en svær situation ved sin deltagelse i Kyros' oprør, som bl.a. fik ham landsforvist. Efter operationerne i Lilleasien rykkede han til Peloponnes, hvor han muligvis skrev hele *Anabasis* som et slags forsvarsskrift for at have kæmpet på, hvad der endte med at blive den "forkerte" side af historien.²³ Det er påfaldende at selv den bedste græker hos Plutarch i virkeligheden ikke havde haft rent mel i posen.

Hvis teksten nærlæses, vil man opdage at rent sprogligt og litterært er der også i Plutarchs *Artaxerxes* mange "skjulte" henvisninger til Xenofon uden navns nævnelse. Her omskriver Plutarch ligefrem information direkte fra Xenofon. Det kan vi se, fordi Plutarch bruger næsten samme ordvalg som Xenofon, men ændrer på væsentlige detaljer uden

---

23. Ironisk nok er det netop fra Plutarch (*De glor. Ath.* 345e) vi ved at Xenofon allerede i antikken blev gennemskuet i sit forsøg på at henvise læsere til en vis Themistogenes fra Syrakus som forfatteren bag *Anabasis* (sml. Xen. *Hell.* 3.1.2).

markering. Det sker allerede i starten af teksten (se 1.2), hvor Plutarch bearbejder den berømte første sætning af *Anabasis* ved at sige at Dareios og Parysatis ikke kun havde to sønner men fire. På samme måde omskrives materiale fra både *Anabasis* og *Hellenika* igen og igen. Det er naturligvis ikke så overraskende i en antik kontekst, hvor kildebrug i praksis var væsentlig anderledes end i dag, men ikke desto mindre indikerer de mange omskrivninger at Plutarch mente at han kunne gøre Xenofon kunsten efter, hvis ikke en smule bedre.

Vi kan antage at datidens læsere af Plutarchs *Artaxerxes* let ville have genkendt og gennemskuet de ændringer, for de var mindst lige så opdraget med Xenofons forfatterskab, som Plutarch var. Det bedste eksempel er et næsten samtidigt forfatterskab, hvor omtrent det samme sker gang på gang: Xenofon var den, som historikeren Arrian normalt sammenlignede sig selv med, endda også i navn. Han prøvede ofte at overgå Xenofon på samme påtagede måde som Plutarch – fx ved at skrive som supplement en helt ny *Anabasis*, et helt nyt værk om sin underviser i filosofi, et helt nyt værk om jagt og så fremdeles. Det var en udbredt fremgangsmåde i kejsertidens Grækenland ikke bare at imitere de klassiske forgængere ved at stå på skuldrene af dem, men også at bygge på ved at optimere, udfordre og korrigere.²⁴ Denne form for imitation med måde gav den pågældende forfatter *in spe* mulighed for at bryde ind i den etablerede litterære kanon, som ellers var lukket land.

Noget tyder på at Plutarchs oprindelige læsere accepterede hans forsøg på at skrive en ny biografi, for han (og Arrian!) havde held med at slå igennem. Vi ved naturligvis ikke, om læserne ville have accepteret alle de historiske detaljer, de kunne finde i forfatterens værker, og det behøver vi slet ikke i dag, men i det mindste har vi adgang til teksten som en kilde til indsigt i mangt og meget. I det ovenstående har vi fremhævet konventionelle historiografiske greb, som Plutarch benyttede sig af i *Artaxerxes' liv*. De er for så vidt ikke meget anderledes fra teknikker anvendt i de andre *Parallele liv*, og vi mener at de er et vigtigt led i, hvordan Plutarch generelt fremstiller sig selv som en troværdig nyfortolker af

---

24. ní Mheallaigh (2014) har ligefrem fremsat hypotesen at denne tendens får periodens græske litteratur til at virke postmoderne. For tiden har flere forskere argumenteret for at periodens græske litteratur dermed er meget mere fremadskuende end hvad vi hidtil har troet. Se bl.a. Strazdins (2023).

fortiden. Denne persona er signifikant om end sjældent diskuteret, og vi kan kun fremlægge en meget foreløbig skitse. Men det er en gennemgående figur, som selvfølgelig forsøgte at levere, hvad biografierne lovede i forbindelse med spørgsmålet om, hvilken slags person hovedemnet havde været. Samtidig skrev han ikke hvilken som helst historie. Biografierne var et bud på historien som den faktisk “burde have været”, set fra hjertet af kejsertidens Grækenland. “Nye” emner gav ham mulighed for at repositionere sig i forhold til eksisterende litterær tradition og overgå den, dvs. forfatterfiguren pårøbte sig “autoriteten til at være utraditionel”, for at bruge Christopher Pellings frase.²⁵ Plutarch kunne dermed hævde at han talte med en helt særegen stemme, en stemme der gav hidtil ukendt indsigt i de historiske forhold og personligheder, som blev anset for betydningsfulde i det romerske Grækenland.

Vi vil argumentere for at Plutarchs persona og de fire ovenstående faktorer udgør centrale bevæggrunde for at skrive *Artaxerxes’ Liv*. Om så Plutarch også valgte at skrive biografien, fordi han ville skærme sine læsere eller kommentere meget subtilt på samtidig international politik, kunne sagtens være tilfældet. Det ene udelukker ikke det andet, og der behøver ikke kun være ét altdominerende grundlag for emnevalget. Det er i hvert fald vores foreløbige og måske for forsigtige bud. Nogle vil måske anklage os for ikke at levere et enkelt og endegyldigt svar, men ovenstående diskussion skal forstås som et mere åbent løsningsforslag, hvorved det komplementerer forskningen i Plutarchs enestående perserbiografi.

---

25. Titlen på Pelling (2023).

Artaxerxes' liv

Af Plutarch fra Chaironeia

[1.1] Artaxerxes den første, søn af Xerxes,²⁶ overgik de andre persiske konger i mildhed og storsind. Han blev kaldt "Langhånd" (*Makrocheir*), fordi hans højre hånd var længere end den anden. Men Artaxerxes den anden, som denne tekst omhandler, havde tilnavnet "den opmærksomme" (*Mnemon*), og han var søn af Artaxerxes den førstes datter, Parysatis. [1.2] For Dareios og Parysatis fik fire sønner,²⁷ den ældste var Artaxerxes, og efter ham kom Kyros,²⁸ og derefter de yngste, Ostanes og Oxarthres.²⁹ [1.3] Hvor Kyros blev opkaldt efter Kyros den ældre, som man siger er navngivet efter solen – den kalder perserne "Kyros" – [1.4] blev Artaxerxes først kaldt "Arsikas". Deinon påstår derimod, at han blev kaldt Oarses. Men skønt Ktesias har indskudt en pærevælling af utrolige og tåbelige fortællinger i sit historieværk, er det usandsynligt, at han ikke kendte navnet på kongen, i hvis hjem han var læge for kongen selv, hans kone, hans mor og hans børn.

[2.1] Under alle omstændigheder havde Kyros fra en tidlig alder et hidsigt og voldsomt temperament, mens Arsikas lod til at være af natur mildere i drifterne. [2.2] Arsikas giftede sig med en smuk og god kvinde på sine forældres opfordring, og beskyttede hende, da de ville ophæve giftermålet. For efter kong Dareios havde dømt konens bror til døden, besluttede han sig for også at dræbe hende, men Arsikas bønfuldt tårevædet sin mor. Han formåede dermed lige akkurat at overtale hende til hverken at dræbe sin kone eller lade hende skille fra ham.

[2.3] Men moren elskede Kyros højere og ønskede ham kongemagten, hvorfor Kyros blev hjemkaldt fra satrapiet ved havet.³⁰ Han drog op gennem landet helt overbevist om, at han ved morens indsats allerede var blevet udnævnt til kongens efterfølger, da kong

---

26. Den velkendte perserkonge Xerxes 1. (518-465 f.Kr.), der regerede fra 485, hvor hans far Dareios 1. døde, til 465 f.Kr., hvor Xerxes selv blev myrdet.

27. Dvs. Dareios 2. af Persien (r. 423-405 f.Kr.) og hans halvsøster, som blev dronning.

28. Kyros den Yngre (d. 401 f.Kr.), den persiske prins og tronprætendent.

29. Næsten intet vides om de to sidste sønner, udover hvad der står at læse i denne biografi.

30. Achaimenideriget var inddelt i et system af provinser, som var styret af en guvernør, en satrap.

Dareios nu lå syg. [2.4] For Parysatis havde et besnærende argument – det samme som også Xerxes den ældre havde lært af Demaratos – nemlig at hun fødte Arsikas til Dareios, dengang han var privatmand, men Kyros til Dareios, mens han var konge.³¹ [2.5] Alligevel overbeviste argumentet ikke kongen. I stedet blev den ældre søn udnævnt til konge og tog navnet Artaxerxes, mens Kyros blev udnævnt til satrap over Lydien og hærfører over styrkerne ved havet.

[3.1] Lidt efter Dareios' død rejste Artaxerxes til Pasargadae for at gennemføre den kongelige indvielsesceremoni under ledelse af de persiske præster. [3.2] Her ligger et tempel til en krigsgudinde, som man må formode er Athene. Når den, der skulle indvies, var trådt indenfor, skulle han fralægge sig sin egen påklædning og iføre sig den, som Kyros den ældre gik med, inden han blev konge. Han skulle dertil spise en kage af tørrede figer, tygge på et stykke terpentintræ og drikke en kop med surmælk. Om de indviede gør noget ud over disse ting, er ukendt for alle udenforstående. [3.3] Idet Artaxerxes skulle til at udføre disse ritualer, kom Tissafernes til ham med en bestemt præst,³² der havde været ansvarlig for den traditionelle opdragelse af Kyros i barndomsårene og havde undervist ham i magerens visdom.³³ Han fremstod mere plaget end nogen anden perser, fordi Kyros ikke var blevet udnævnt til konge, og hans anklage imod Kyros virkede derfor overbevisende. [3.4] Præsten anklagede nemlig Kyros for at planlægge et baghold inde i templet, hvor han ville angribe og dræbe kongen, mens han var ved at klæde om. [3.5] Nogle siger at Kyros blev arresteret som følge af denne beskyldning, mens andre siger at han faktisk var trængt ind i helligdommen og lå i skjul derinde, da han blev udleveret af præsten. [3.6] Da han nu stod til at dø, omfavnede hans mor ham, tog ham i sine arme, indhyllede ham i sine krøller og trykkede hans hals tæt ind til sin egen. Under megen klage og jammer bad hun om at få ham skånet, og hun fik ham sendt tilbage til satrapierne ved kysten.³⁴ Kyros

---

31. Jf. Hdt. 7.23.

32. Tissafernes (445-395 f.Kr.) var søn af Hydarnes og barnebarn af Hydarnes den ældre; persisk adelsmand og satrap i det vestlige Lilleasien.

33. Magerne var del af præstekasten i Persien.

34. Se Ruzicka (1985) 207-208, særligt om Kyros' tilbagesendelse til satrapierne.

var imidlertid ikke tilfreds med denne post og tænkte slet ikke på løsladelsen, men kun på anholdelsen. Vreden fik ham til at begære kongemagten endnu mere end tidligere.

[4.1] Nogle påstår naivt at Kyros gjorde oprør mod kongen, fordi han var utilfreds med det, som han modtog til det daglige hovedmåltid - hvilket tåbeligt udsagn! Selv hvis Kyros intet andet havde, var hans mor der stadig for ham, så han kunne gøre brug af så meget han ville af de midler, hun tilbød at stille til rådighed. [4.2] Som bevis på hans velstand er der også lejetroppe, som han holdt forsynet gennem sine venner og bekendte i mange forskellige egne, sådan som Xenofon fortæller det.³⁵ [4.3] Han kaldte dem nemlig ikke sammen til én styrke, for han holdt stadig sine forberedelser hemmelige, men med folk fordelt i forskellige egne og under forskellige påskud rekrutterede han lejesoldater. Desuden afledte Kyros' mor kongens mistanke – hun var nemlig til stede ved hoffet – og Kyros selv skrev også altid underdanigt til kongen. Nogle gange bad han om noget, andre gange rettede han sin kritik mod Tissafernes, som om han i misundelse konkurrerede med ham frem for mod kongen selv.

[4.4] Der var en slags ubeslutsomhed i kongens natur, som for mange fremstod som ordentlighed. Ja, i begyndelsen virkede han ligefrem ivrig efter at efterligne sin tidligere navnefælle i mildhed. Han viste sig nemlig meget behagelig at mødes med. Når det gjaldt uddelingen af hæder og tjenester tilbød han at give noget højere end det som modtageren fik ud af det. Han fjernede enhver form for nedgørelse og fornøjelse fra udmålingen af straf og han fremstod ikke mindre velvillig og menneskekærlig for giveren end for modtageren, når det kom til tjenester; [4.5] for ingen gave var så lille, at han ikke velvilligt tog imod den. Da en vis Omises bragte ham et enkelt og overordentligt stort granatæble, udbrød han: "Ved Mithras, betroede man denne mand med en lille by, ville han hurtigt gøre den stor." [5.1] Engang mens kongen rejste, og andre mænd bragte ham forskellige ting, løb en husmand, som først intet havde kunnet finde, hen til floden. Han tog af vandet med hænderne og bragte det til kongen, som fornøjet sendte ham en drikkeskål af guld og tusind dareiker.³⁶ [5.2] Til spartaneren Eukleidas, som frit sagde mange hensynsløse ting til kongen, befalede han chiliarchen at sige, "for dig er det muligt at tale, som du vil, men for

---

35. Xen. *Anab.* 1.1.9.

36. De to anekdoter om bønderne kendes også fra Ael. *VH* 1.31-33. Dareiker er en persisk møntfod.

mig er det muligt både at tale og handle.” [5.3] Da han var på jagt, og Tiribazos gjorde ham opmærksom på, at hans *kandys* var flænset,³⁷ spurgte han Tiribazos,³⁸ hvad der skulle gøres ved det. Han svarede: “Tag du selv en anden på og giv den flænsede kappe til mig.” Det gjorde kongen og sagde, “Jeg giver den til dig, Tiribazos, men jeg forbyder dig at have den på.” [5.4] Tiribazos, som ikke tænkte sig om – han var ikke en skidt fyr, men ret så let-sindig og utilregnelig – iførte sig straks *kandyssen* og tog guldsmykker på, der var en konge værdig. Det er ikke tilladt, og alle var forargede, men kongen grinede og sagde: “Jeg tillader dig at klæde dig med guld som en kvinde og dragten som en galning.” [5.5] Kongens spisebord delte ingen andre end hans mor og hans ægtefælle, hvor hustruen sad tættere ved ham end moren. Men Artaxerxes kaldte også sine brødre, Ostanes og Oxarthres, som var yngre, hen til sit spisebord. [5.6] Derudover var den største glæde blandt perserne synet af rejsevognen, som tilhørte hans kone Stateira;³⁹ den blev altid båret frem udækket af gardiner, hvilket gjorde det muligt for almindelige kvinder at hilse hende og nærme sig; derfor var dronningen højtelsket af folket.

[6.1] Ikke desto mindre fandtes der oprørere og opportuniste, der var overbeviste om at omstændighederne krævede en konge som Kyros. Han var nemlig en mand med en strålende ånd, var særligt velegnet til krig og havde stor kærlighed til sine venner. Desuden fordrede rigets størrelse en konge med vilje og ambition. [6.2] Kyros begyndte altså krigen med lige så meget lid til dem uden for sit satrapi, som til dem omkring ham. [6.3] Han skrev også til spartanerne og opfordrede dem til at sende hjælp og tropper. Han lovede dem, at hvis de kom til fods, fik de heste; kom de på hesteryg, fik de tospand; og havde de marker, fik de landsbyer; og havde de landsbyer, fik de byer. Deres løn ville ikke kunne gøres op i tal, men i rummål. [6.4] Han pralede meget af sig selv og påstod blandt andet at han også havde et mægtigere hjerte end broderen; han filosoferede mere; var mere kyndig i magernes visdom; og han kunne drikke og tåle mere vin; og endelig sagde han, at broren, kontrolleret af fejhed og blødsødenhed, hverken sad på hesten, når han var på jagt, eller på

---

37. En beklædningsgenstand der kendetegner en kongelig i Persien.

38. Tiribazos (ca. 440-370) var en persisk adelsmand med en prominent rolle i denne biografi.

39. Artaxerxes' første kone (muligvis eneste) og dronning, datter af Hydarnes og søster til Terituchmes, som blev gift med Artaxerxes' søster, Amestris.

tronen, når der var fare på færde.⁴⁰ [6.5] Derfor sendte spartanerne en depeche til Klearchos,⁴¹ der pålagde ham at tjene Kyros i alting. Med en stor persisk hær og næsten 13.000 græske lejesoldater marcherede Kyros så mod kongen op igennem landet. Undervejs kom han med det ene påskud efter det andet som grundlag for ekspeditionen. [6.6] Men ekspeditionen foregik ikke længe i det skjulte, for Tissafernes kom selv til hoffet som sin egen udsending og meddelte det. Hoffet blev grebet af stor uro; Parysatis blev bebrejdet mest for krigen og hendes venner mistænkt og beskyldt.

[6.7] Mest af alle plagede Stateira hende. Hun var forarget over krigen og råbte igen og igen: "Hvad er der nu blevet af dine løfter og de bønner, der befriede den, der ville dræbe sin bror?" "Du har ikke fyldt os med andet end krig og onder!" [6.8] Af den grund hadede Parysatis hende og havde planer om at dræbe hende. For Parysatis' naturlige tilbøjelighed var at reagere hårdhændet, og hun var ustyrlig i sin vrede og forbitrelse. [6.9] Dette komplot blev ifølge Deinon udført under krigen, men Ktesias siger, at det blev udført efter krigen, og det er ikke sandsynligt, at han var uvidende om tidspunktet for gerningen. Han var nemlig til stede, og i sin beskrivelse af, hvad der skete, havde han ikke et motiv for med vilje at ændre på tidspunktet for iværksættelsen af komplotet. Det lider hans historieværk ellers ofte af, når han vender sig fra det sande mod det fabelagtige og dramatiske. Komplotet vil derfor have den placering, som Ktesias gav det.

[7.1] Under Kyros' fremmarch kom rygter og rapporter ham for øre. Kongen havde besluttet ikke at kæmpe med det samme, og han var heller ikke ivrig efter at komme i nærkamp med Kyros. I stedet ønskede han at forblive i Persien, indtil styrkerne fra alle egne havde mobiliseret sig dér. [7.2] Han havde derfor anlagt en voldgrav, der var 10 favne i

---

40. Bemærk at Plutarch omskriver Xen. *Anab.* 1.9 ved at lægge ordene i munden på Kyros selv. De kom oprindeligt fra fortælleren Xenofon.

41. En navnkundig spartaner som levede ca. 450-401. Han tjente som kommandør under den Peloponnesiske Krig for spartanerne oppe ved Hellesponten og Byzans (411-404). Han vendte igen tilbage til Byzans efter krigen i 403, hvor han fik ry for at være en tyran og blev drevet ud af byen og dømt til døden af de spartanske myndigheder. Klearchos drog derfor i eksil ved Kyros den Yngre og modtog hans støtte. Gennem Kyros' hjælp samlede Klearchos en hær af lejesoldater, således at da Kyros skulle bruge ham i hans forsøg på at tage tronen, støttede Klearchos ham – formentligt med tilladelse fra Sparta. Klearchos optræder fremtrædende i dette liv og i de to første bøger af Xenofons *Anabasis*; her agerer han som en af de ledende af de græske lejesoldat-kaptajner og efter Kyros' død påtager han sig rollen som den, der skal lede grækerne tilbage til sikkerhed.

bredde og lige så dyb, og som strakte sig 400 stadier gennem sletten. Men selv den tillod han Kyros at krydse og nærme sig selveste Babylon.

[7.3] Det siges almindeligvis at det var Tiribazos, der først fattede mod til at fortælle kongen at det ikke var nødvendigt at undgå kamp og opgive Medien og Babylon sammen med Susa og derefter trække sig tilbage til Persien. Artaxerxes havde nemlig, fortsatte Tiribazos, langt flere tropper end fjenden og uendeligt mange satrupper og strateger, som både var klogere og dygtigere i krig end Kyros. Kongen satte sig så for at indlede slaget hurtigst muligt. [7.4] Da han pludselig kom til syne med en hær på 900.000 mand, fremragende organiseret i rækker og geled, blev fjenderne så forfærdede og urolige, at Kyros kun med besvær bragte sine tropper i slagorden under megen larm og støj (de havde marcheret i løs orden og uden bevæbning, da de var ved godt mod og så ned på kongen). [7.5] Dernæst blev grækerne forundrede over at kongen ledte hæren frem i god ro og orden. De forventede at der i så stor en hærskafe ville opstå kakofoni, tumult, stor uorden og opløsning af geledderne. [7.6] Artaxerxes gjorde også klogt i at opstille de stærkeste ledbærende stridsvogne foran sine egne rækker modsat grækernes, for at deres kraftige fremstød skulle bryde igennem grækernes rækker, inden de kom i nærkamp.

[8.1] Eftersom mange har berettet om dette slag, og Xenofon næsten gør slaget synligt for øjet,⁴² er det ikke fornuftigt at genfortælle det i detaljer, udover så vidt som han har undladt at fortælle noget, som er værd at nævne. Xenofon formår nemlig altid at vække følelser hos læseren og gør dem nærmest til deltagere i handlingen; så livlig er hans fremstilling at det er som om begivenhederne ikke allerede er sket, men i stedet bliver til.

[8.2] Som jeg var ved at sige, blev stedet, hvor de stillede op til kamp, kaldt Kunaxa; det ligger 500 stadier fra Babylon. Man siger at Klearchos før slaget opfordrede Kyros til at blive bagved de kæmpende og ikke bringe sig selv i fare, hvortil Kyros svarede: "Hvad siger du, Klearchos? Opfordrer du mig, der stræber efter et kongerige, til ikke at være et kongerige værdig?" [8.3] Kyros begik her en stor fejl, idet han kastede sig hovedkulds ind i midten af faren og ikke tog sig i agt. Men Klearchos begik en fejl, der var mindst lige så stor, hvis ikke endda større: Han nægtede at opstille grækerne over for kongen, men gik i

---

42. Jf. Xen. *Anab.* 1.8.

stedet i kamp ved siden af floden på højre flanke for ikke at blive omringet. [8.4] Hvis altså det mest af alt var sikkerhed, han søgte, og han primært havde til hensigt at undgå at komme til skade, skulle han hellere være blevet hjemme. Men under våben var han marcheret 10.000 stadier op fra kysten, og det gjorde han ikke af tvang, men for at Kyros skulle sidde på tronen. Da han så kiggede efter et sted at positionere sig, placerede han sig ikke dér, hvor han kunne frelse sin anfører og arbejdsgiver, men dér, hvor han selv ville kæmpe i ro og mag. Det var som om han af frygt for, hvad kunne ske, havde forkastet alle planer og forrådt felttogets grundlag. [8.5] Ja, var grækerne stormet frem, så var ingen af kongens garde blevet på deres plads; og havde grækerne skubbet tilbage, og kongen enten var flygtet eller faldet i kamp, så ville Kyros igennem sin sejr forblive i god behold og blive konge – det er klart ud fra det, der skete. [8.6] Det var derfor snarere Klearchos' forsigtighed end Kyros' dristighed, der var skyld i, at ekspeditionen og Kyros gik til grunde. [8.7] Ja, var det sådan, at kongen selv havde overvejet, hvor han kunne opstille grækerne og have at gøre med de mest harmløse fjender, så ville han have valgt det sted, der var længst fra ham selv og hans følge. Det var netop denne position, hvorfra Klearchos valgte at kæmpe, og som konsekvens deraf bemærkede kongen ikke, at han selv var blevet besejret, og Kyros døde, før han drog nogen nytte af Klearchos' sejr. [8.8] Nej, Kyros var ikke uvidende om, hvad der var fordelagtigt. Han opfordrede faktisk Klearchos til at lade sig opstille i hærens midte. Men Klearchos svarede, at han ville sørge for at det bedste kom til at ske, og ødelagde dermed alt.

[9.1] Det forløb nemlig sådan at mens grækerne sejrede så meget som de ønskede, og i forfølgelsen rykkede frem over en lang strækning, kom Kyros ridende på sin ædle fuld-blodshest, som dog var ustyrlig og vild (ifølge Ktesias hedder hesten Pasakas). Kyros angreb lederen af Kadusierne,⁴³ Artagerses, som brølede højt: [9.2] “Du mest uforstandige og uretfærdige af mænd, du, der vanærer navnet Kyros, det smukkeste navn blandt perserne! Du kommer farende med onde grækere og et ondt forehavende mod persernes goder; du stræber efter din herres og brors liv, han som har et utal af tjenere, der er bedre end dig. Det skal du få bevist med det samme, for du vil her miste dit hoved, før du

---

43. Et folk bosat ved den sydvestlige del af det Kaspiske Hav.

beskuer kongens ansigt.” [9.3] Med disse ord kastede han sit spyd mod Kyros, men brystharnisken holdt stand, og Kyros blev ikke såret selvom han skælvede under det kraftige stød. Artagerses gjorde omkring på sin hest, og Kyros kastede sit spyd og ramte plet; spydspidsen borede sig gennem nakken ud forbi kravebenet.

[9.4] Således døde Artagerses ved Kyros’ hånd, hvilket næsten alle historikere er enige om. Hvad angår Kyros’ endeligt, fortæller Xenofon ganske kort om det, eftersom han jo ikke selv var til stede. Der er vel derfor ingen, der forhindrer mig i særskilt at gennemgå udlægningen hos Deinon og derefter hos Ktesias.

[10.1] Deinon fortæller at efter Artagerses’ død styrtede Kyros voldsomt frem mod kolonnen foran kongen; han sårede kongens hest slemt og kastede ham af hesten. Men Tiribazos fik ham hurtigt op på en anden hest og sagde: “Konge, husk denne dag, for den fortjener ej at blive glemt.” Kyros gik da igen til angreb til hest og slog Artaxerxes af. [10.2] Men ved det tredje fremstød var kongen blevet vred, og til de tilstedeværende erklærede han, at det var bedre ikke at leve. Han red da frem mod Kyros, som dristigt og uden omtanke kastede sig mod fjendens projektiler. Kongen kastede selv sit spyd, og dem omkring ham kastede også deres. [10.3] Kyros faldt, ifølge nogle kilder, fældet af kongens hånd, mens andre påstår, at dødsstødet blev sat ind ved en karies hånd. For denne bedrift tildelte kongen karieren den hæder altid at bære en gylden hane på sit spyd foran hæren, når de marcherede i krig – Ja, perserne kalder faktisk karierne “haner” på grund af den hjelmbusk, de pynter deres hjelme med.

[11.1] Ktesias’ fortælling er nogenlunde som følger (her gengivet i meget forkortet form): Efter Kyros dræbte Artagerses, red han mod kongens hest, og kongen imod ham, begge i tavshed. Imidlertid nåede Ariaaios,⁴⁴ en ven af Kyros, først at kaste sit spyd mod kongen, men sårede ham ikke. [11.2] Derpå kastede kongen sit spyd, men ramte ikke Kyros; i stedet ramte og dræbte han Satiphernes, en loyal støtte til Kyros og dertil af adelig slægt. Kyros slyngede så sit kastespyd mod kongen og påførte ham et sår i brystet (cirka to

---

44. En anden prominent perser om hvem kildetraditionen er stærkt divergerende. Efter Kyros’ død, fortsatte Ariaios og hans mænd med at kæmpe, men de trak sig i sidste ende. Alle, der var gået imod kongen, blev senere tilbudt amnesti, og det tog Ariaaios imod, skønt de græske lejesoldater havde tilbudt ham tronen, nu hvor Kyros var død. Han takkede nej og hjalp i stedet Tissafernes med at forråde dem. Nogle år efter i 396 blev han satrap over Frygien og hjalp med at dræbe Tissafernes, men han endte også igen i oprør i 394.

fingres dybde) og kastede ham derved af hesten. [11.3] Der opstod tumult omkring kongen, og folk flygtede. Midt i forvirringen rejste kongen sig op, og sammen med nogle få, heriblandt også Ktesias, indtog han en bakke i nærheden og forholdt sig i ro. Imidlertid blev Kyros, nu omringet af fjender, ført et langt stykke væk af sin ivrige hest, men fordi det allerede var mørkt, genkendte hans fjender ham ikke og hans egne venner ledte efter ham. [11.4] Han red dog rundt opløftet af "sejren" og fuld af iver og hovmod, råbte han: "Flyt jer, I uslinge!". Sådan råbte han mange gange på persisk, og de flyttede sig og bøjede sig i støvet. Men Kyros' tiara, et personligt kendetegn, faldt nu af hans hoved.

[11.5] Senere løb en ung perser ved navn Mithradates op til Kyros, og uden at vide, hvem han var, snittede han ham med et kastespyd ved tindingen nær ved øjet. En stor mængde blod sprøjtede ud af såret, og Kyros følte sig først svimmel, besvimed så og faldt til jorden. [11.6] Derpå løb hesten væk og flakkede om, men det tabte hestedækket af filt tog ledsageren af den, der havde truffet Kyros. Dækket var ganske oversprøjtet med blod.

[11.7] Imens Kyros kom sig over stødet med besvær, forsøgte nogle få eunukker, der var til stede, at få ham op på en anden hest og redde ham. [11.8] Men da han ikke kunne og selv ønskede at gå, imødekom de ham og førte ham frem. Hans hoved og krop føltes tung, men selvom han vaklede, troede han, at han havde sejret. Han hørte nemlig de flygtende tiltale ham konge og bede om nåde. [11.9] Imidlertid sluttede nogle kaunier sig tilfældigvis til dem omkring Kyros, som om de var venner – kaunierne var nogle usle og fattige mænd, der fulgte kongens hær for at udføre basale opgaver. Men så snart de kunne skelne purpurklæderne over hans panser, indså de at de var fjender, for alle kongens soldater bærer hvidt. [11.10] En af dem vovede, uvidende om hvem Kyros var, at kaste sit spyd mod ham bagfra. Åren ved knæhasen sprang, Kyros faldt om og samtidig slog han sin sårede tinding mod en sten, hvorefter han døde. [11.11] Hermed får Ktesias dræbt Kyros, ligesom én der med et sløvt sværd kun med nød og næppe får dræbt en mand. Sådan lyder altså Ktesias' beretning.

[12.1] Da nu Kyros var død, kom Kongens Øje, Artasyras,⁴⁵ ved et tilfælde ridende forbi. Han genkendte de jamrende eunukker, og spurgte den mest pålidelige af dem "Pariskas, hvem er det, du sidder og græder ved?". Han svarede: "Kan du ikke se, Artasyras, at det er Kyros, som ligger her?". [12.2] Forbavset bad Artasyras eunukken om at være ved godt mod og vogte over liget. Selv skyndte han sig til Artaxerxes, der allerede havde givet op, og hvis krop også var i en sølle tilstand på grund af såret og tørst. Artasyras fortalte med glæde at han med sine egne øjne havde set Kyros' lig. [12.3] Til at starte med satte kongen straks selv afsted, og han bød Artasyras vise vej. Men fordi der gik et rygte om grækerne - der var frygt for at de var i gang med at jage, besejre og nedkæmpe alle - besluttede han sig for at sende en større styrke, der kunne se efter. Så han sendte 30 mand med fakler. [12.4] Andetsteds løb eunukken Satibarzanes rundt og forsøgte at finde noget at drikke til kongen, som var ved at dø af tørst. Der var nemlig ikke noget vand på stedet, og der var heller ikke vand i nærheden af lejren. [12.5] Han stødte dog til sidst på en af de usle kauniere, der havde ildesmagende, beskidt vand i en ringe beholder, som kunne indeholde omkring otte kopper. Han tog den, bragte den tilbage til kongen og gav ham den. [12.6] Kongen drak det hele, hvorefter Satibarzanes spurgte, om han ikke fik stærk kvalme af væsken. Men kongen svor ved guderne og sagde at han aldrig havde drukket så sød en vin eller så læskende og rent vand, serveret på en sådan måde. Han tilføjede, "Hvis jeg ikke skulle være i stand til at belønne den mand, som har givet dig drikkevandet, selvom jeg søger efter ham, beder jeg guderne om at han bliver lykkelig og velhavende."

[13.1] I dette øjeblik vendte de 30 fakkeltbærere overordentlig glade tilbage og meddelte kongen om hans uventede held. Artaxerxes var også i forvejen ved godt mod, fordi en stor mængde soldater sammen kom løbende tilbage og stimlede omkring ham. Han gik derfor ned ad bakken i skæret af mange fakler og kom frem til Kyros' lig [13.2]. Som persisk skik foreskriver, blev den højre hånd og hovedet hugget af, hvorefter kongen befalede at hovedet skulle bringes til ham. Han tog fat i håret, der var langt og uldent, og fremviste

---

45. Vedkommende er kun kendt herfra men han kan muligvis forbindes med en persisk general, der tjente under Dareios 2. Titlen som *Kongens Øje* er kun kendt fra græske kilder og postens primære opgave har været at holde kongen informeret om, hvad der foregår ude i satrapierne. Det er selvfølgelig naturligt at denne mand opdager Kyros' død først, men den tilfældige måde, det sker på, virker temmelig komisk.

det for dem, der endnu tvivlede og ønskede at flygte. [13.3] De blev forbløffede og bøjede sig i støvet, hvorfor op mod 70.000 sluttede sig til ham og bevægede sig i samlet flok tilbage til lejren.

Hvad gælder antallet af mænd, fortæller Ktesias at kongen var rykket i kamp med 400.000 mand; Deinon, Xenofon og deres efterfølgere hævder at mange flere i virkeligheden havde kæmpet i kongens hær. [13.4] Hvad angår antallet af døde, fortæller Ktesias at kongen blev meddelt 9.000, men at han selv så ikke færre end 20.000 døde. Derfor er antallet uklart.

[13.5] Men det er nu en åbenlys løgn, når Ktesias hævder at han selv blev sendt som sendebud til grækerne sammen med Phalinos fra Zakynthos og nogle andre.⁴⁶ [13.6] For Xenofon vidste at Ktesias var beskæftiget hos kongen; han omtaler ham nemlig, og det er tydeligt at Xenofon har læst hans bøger. Hvis altså Ktesias var kommet til grækerne og havde tjent som tolk af så vigtige budskaber, så ville Xenofon ikke have ladet ham være unavngivet i dette tilfælde, og han ville heller ikke have omtalt Phalinos fra Zakynthos ved navn. [13.7] Men, da det ser ud til at Ktesias var overordentlig ivrig efter at opnå hæder og ikke i mindre grad holdt Sparta og Klearchos kær, fandt han altid plads til sig selv i sit historieværk. De steder, hvor han optræder, bliver der også nævnt mange og fine ting til minde om Klearchos og Sparta.

[14.1] Efter slaget sendte Artaxerxes de smukkeste og mest pragtfulde gaver til sønnen af Artagerses, som faldt i tvekamp med Kyros. Han belønnede med rette også Ktesias og andre involverede. [14.2] Så snart han fandt manden fra Kaunion, der havde givet ham lædersækken med vand, udvirkede han at denne fra at have levet upåagtet og i fattigdom blev respekteret og rig.

[14.3] Der blev også gjort en ihærdig indsats for at straffe dem, der havde forbrudt sig. Under slaget var en vis Arbakes, en Meder, f.eks. flygtet til Kyros' side for derefter at skifte side igen, så snart Kyros var faldet i kamp. Denne mand dømte Artaxerxes til i en hel dag at bære en nøgen prostitueret rundt på sine skuldrene i fuld offentlighed, ikke på grund af hans forræderi eller ondsindethed, men for hans fejhed og svaghed. [14.4] Hvad angår en

---

46. Phalinos af Zakynthos var en højtæret græker i Tissafernes' følge, som perserne respekterede for Phalinos' militære viden.

anden af dem, havde han, udover at have skiftet side, også løjet om at have nedlagt to fjender; hans tunge skulle gennembøres af tre nåle i overensstemmelse med kongens dom.

[14.5] Artaxerxes troede, og ønskede sig, at alle og enhver skulle mene og sige at det var kongen selv, der havde slået Kyros ihjel. Derfor sendte han gaver til Mithradates, som havde været den første til at ramme Kyros, og han beordrede gavebærende til at sige: "Kongen ærer dig med disse gaver, fordi du fandt og overbragte Kyros' hestedækken."

[14.6] Den karies, der havde givet Kyros et slag i knæhasen inden hans endelig fald, bad også om at få en gave. Artaxerxes beordrede da sine gavebærere til at sige: "Kongen giver dig disse gaver som en belønning for at være den anden, der kom med gode nyheder; Artaxerxes var nemlig den første til at oplyse om Kyros' endeligt, og du var den anden." [14.7] Mithradates gik krænket derfra i tavshed, mens den arme karies blev grebet af en udbredt lidelse med ophav i tåbelighed. [14.8] Ja, de belønninger han modtog lader faktisk til at have forledt ham og overbevist ham om at efterstræbe en anseelse der lå langt over ham. Belønningen anså han ikke for at være tilstrækkelig for overbringelsen af de gode nyheder. Han blev vred, råbte op og bedyrede at det ikke var nogen anden, men ham selv, der havde dræbt Kyros; man var uretmæssigt i færd med at frarøve ham æren. [14.9] Da kongen havde hørt dette, blev han ekstremt forbitret og krævede manden halshugget. Men Artaxerxes' mor Parysatis var til stede og indvendte: "lad ikke kariesen slippe så let med sådan en død, men overlad ham til mig, så jeg kan give ham en værdig løn for de ord, han vovede at sige." [14.10] Kongen overlod ham til Parysatis, hvorefter hun befalede bødlerne tage manden og vride ham på hjulet i ti dage, dernæst at stikke hans øjne ud og til sidst at hælde varmt flydende kobber ind i hans ører indtil døden indtraf.

[15.1] På grund af en tilsvarende tåbelighed kom også Mithradates af dage kort tid derefter på en forfærdelig måde. Han var blevet inviteret til et middagsselskab, hvor kongens og Parysatis' eunukker var til stede, og kom iklædt tøj prydet med guld, som han havde fået af kongen. [15.2] Så snart de var kommet til udskænkningen, sagde den mest magtfulde af Parysatis' eunukker til ham: "Mithradates! Hvor er den beklædning dog smuk, som kongen gav dig; ligeledes din halskæde og dine armbånd. Daggerten især må være kostbar. Dig har kongen i sandhed gjort lykkelig og beundret af alle." [15.3] Mithradates, der allerede var beruset, svarede: "Sparamizes, hvad skal de ting gøre godt for? For

den dag, *jeg* stillede mig selv til rådighed for kongen, gjorde jeg mig værdig til større og fortrinligere fortjenester.” [15.4] Sparamizes svarede da med et smil på læben: “Det har jeg ingen indvending imod, Mithradates! Men hvis vi skal være ærlige - grækerne siger jo, at sandhed findes i vin - hvad er da så fremragende, min gode ven, ved at finde et hestedækket, der var faldet af og give det tilbage?” [15.5] Han sagde dette uden at være uvidende om sandheden; faktisk ønskede han at afsløre mandens letsindighed for de tilstedeværende ved at prikke lidt til den, nu da han var blevet snakkesalig og uhæmmet af vinen. [15.6] Mithradates kunne ikke længere beherske sig og sagde: “I kan sige, hvad I vil om hestedækkener og andet sladder; men *jeg* fortæller jer udtrykkeligt, at Kyros blev dræbt ved *min* hånd. I modsætning til Artagerses kastede jeg ikke mit spyd forgæves; jeg ramte lige ved siden af øjet, traf tindingen, gennemborede den og dræbte derved manden.” [15.7] De andre middagsgæster, der nu indså Mithradates’ endeligt og ulykkelige skæbne, kastede blikket mod jorden. Værten sagde, ”Min gode ven Mithradates, lad os nu drikke og spise og vise vores respekt for kongen; lad os holde os fra emner, der ligger over os.”

[16.1] Bagefter fortalte eunukken om affæren til Parysatis, og hun fortalte det videre til kongen, som blev vred. Han var rasende over, at der blev sået tvivl om troværdigheden af hans udsagn, hvilket ville spolere det smukkeste og mest behagelige aspekt af sejren. [16.2] Han ville have, at alle grækere og persere skulle være overbevist om, at han i fremrykningen mod og nærkampen med Kyros havde givet og modtaget et slag. Selv var han kun blevet såret, mens han havde slået Kyros ihjel. Han beordrede som følge Mithradates henrettet ved båd-tortur. [16.3] Denne form for tortur forløber på følgende måde: Man tager to både, der er udformet til at passe sammen ovenpå hinanden, hvor man lægger den strafede fladt udstrakt på ryggen ned i den ene af dem. [16.4] Derefter sætter man den anden båd ovenpå og fastmonterer dem, så hoved, hænder og fødder stikker ud, mens resten af kroppen er dækket til. Man giver personen noget at spise, og hvis han ikke vil, tvinger man ham til det ved at prikke ham i øjnene. Når han har spist, tvinger man ham til at drikke mælk blandet med honning ved at hælde det ned i munden på ham og ud over hele ansigtet. [16.5] Derefter sørger man for, at øjnene altid er vendt mod solen, så at en sværm af fluer sætter sig og tildækker ansigtet. [16.6] Eftersom kroppen inde i båden gør det, der må ske, når mennesker spiser og drikker, skyder der maddiker og orme frem fra de til-

oversblevne ekskrementer på grund af fordærvelsen og forrådnelsen. Kroppen fortæres så af disse maddiker og orme, der gnaver sig igennem til indvoldene. [16.7] Når det er tydeligt, at personen er død, fjerner man den øverste båd og ser det fortærede kød og myriader af insekter, der har mæsket og befæstet sig omkring indvoldene. Det var på denne måde endelig Mithradates døde – en langsom død, der strakte sig over 17 dage.

[17.1] Det sidste mål, som Parysatis udså sig, var manden, der havde skåret Kyros' hoved og hånd af: kongens eunuk, Masabates. [17.2] Fordi han aldrig gav en chance for at fælde ham, lagde Parysatis en plan af følgende art. [17.3] Udover at være klog af natur, var hun også dygtig til at spille terninger og hun plejede at spille terninger med kongen før krigen. [17.4] Da hun var blevet forsonet med ham efter krigen, undgik hun ikke hans invitationer til adspredelser; snarere føjede hun ham i dem og tog velvilligt del i hans erotiske eskapader ved at være til stede og hjælpe til. Hun sørgede for at Stateira fik så lidt mulig fornøjelse og samvær med kongen; for hun hadede Stateira mest af alle og ønskede selv at have den største indflydelse. [17.5] Da så Parysatis en dag stødte på Artaxerxes i et ubeskæftiget øjeblik, hvor han spadserede rundt, kaldte hun ham hen til et spil terninger for tusind dariker. Hun sørgede for at han vandt, gav ham pengene og lod som om, hun var gået efter sejren og var oprevet over tabet. Hun udfordrede ham til endnu et spil terninger, denne gang om en eunuk, og kongen gik med på forslaget. [17.6] De opstillede de betingelser, at de hver især kunne undtage fem af deres mest trofaste eunukker, men at vinderen kunne udvælge hvem som helst af de resterende, og at taberen så var forpligtet til at afgive ham. På de betingelser begyndte de spillet.

[17.7] Parysatis var voldsomt engageret og gjorde sig umage, og da terningerne nu faldt fordelagtigt ud for hende, vandt hun og tog Masabates. Han var nemlig ikke en af de eunukker, der var blevet undtaget fra væddemålet. Før Artaxerxes fattede mistanke om Parysatis' rænkespil, udleverede hun eunukken til de bødler, som hun havde betroet med at fuldbyrde hendes hævn, med ordre til at flå ham levende, fæste hans krop på tværs af tre pæle og udspænde hans hud på en separat pæl. [17.8] Dette gjort, reagerede kongen med bitterhed og fortørnelse over hendes bedrag, mens Parysatis spillede klovn med et hånligt grin og sagde: "Hvor må du være godtroende omend velsignet, siden du kan fortørnes over en ussel gammel eunuk, når jeg tavst kan affinde mig med at have tabt

tusind dareiker.” [17.9] Skuffet over at være blevet snydt fortrød han den situation, som han havde bragt sig i, men forholdt han sig alligevel i ro, hvorimod Stateira åbent modsatte sig Parysatis i andre henseender. Hun var især fortørnet over, at Parysatis havde skaffet så mange af kongens eunukker og trofaste mænd af vejen på en grusom og lovløs måde på grund af Kyros.

[18.1] Efter at Tissafernes havde snydt Klearchos og de andre generaler helt og aldeles, og dermed forbrudt sig mod den våbenhvile, der var blevet indgået, ved at pågribe dem og sende dem tilbage i lænker, da fortæller Ktesias, at Klearchos havde bedt ham om at forsyne ham med en kam. [18.2] Han modtog den, plejede sit hår og værdsatte tjenesten, hvorfor han til gengæld gav Ktesias en ring, et symbol på venskab blandt hans landsmænd og nært beslægtede i Sparta. På seglet var der en gravering med dansende karyatider. [18.3] Hvad gælder forsyningerne, der var blevet sendt til Klearchos, tog de andre tilfangede soldater dem og spiste dem. De lod ikke meget være tilbage til ham. Ktesias fortæller, at han også hjalp Klearchos dette problem ved at sørge for at der blev sendt flere forsyninger til ham og en særskilt mængde til soldaterne. Han udførte disse tjenester og forsynede dem på Parysatis’ opfordring og med hendes gode vilje. [18.4] Klearchos fik også hver dag tilsendt et lårstykke i sine rationer, og han tiggede og bad Ktesias om at sende ham en lille kniv lagt ind i og gemt væk i kødet, så at hans skæbne ikke måtte være op til kongen og hans grusomhed. Men Ktesias turde ikke. [18.5] Han fortæller, at kongen lovede ikke at slå Klearchos ihjel på Parysatis’ opfordring. Men Stateira overtalte kongen til det modsatte, og han slog alle generalerne ihjel med undtagelse af Menon.

[18.6] Fra den tid af begyndte Parysatis, ifølge Ktesias, at planlægge hvordan hun skulle forgifte Stateira. Men det er en usandsynlig historie, for det er en meget ulogisk forklaring på Parysatis’ handlemåde, hvis hun udelukkende for Klearchos’ skyld, skulle have udført en så farlig gerning og have sat så meget på spil – at vove at slå kongens retmæssige kone ihjel, som var mor til de børn, der skulle opdrages til kongemagten. [18.7] Det er derimod tydeligt at Ktesias gør en tragedie ud af det til minde for Klearchos. Han siger nemlig, at hvor de andre generaler blev dræbt ved at blive sønderrevet af hunde og fugle, blæste et vindstød en så stor mængde jord hen over Klearchos’ lig at kroppen blev dækket til. Nogle dadler blev også blæst derhen og spredte sig omkring ham, og hurtigt sprang en

forunderlig lund ud og kastede en skygge over stedet. Derfor angrede kongen, at han havde dræbt Klearchos, en mand elsket af guder.

[19.1] Parysatis, der altså fra begyndelsen nærede et ulmende had til Stateira og var misundelig på hende, indså at hendes magt over kongen kun gjaldt i det omfang, at han respekterede og ærede hende, hvorimod Stateiras magt var rodfæstet i kærlighed og loyalitet. Derfor lagde Parysatis planer mod Stateiras liv ved at sætte det, der efter hendes overbevisning var det mest dyrebare, på spil. [19.2] Parysatis havde nemlig en tjenestepige ved navn Gigis, som hun havde den største tillid til. Denne Gigis hjalp, ifølge Deinon, med at forberede giften, men Ktesias siger, at hun kun var involveret ufrivilligt, og at den, der gav giften, hed Belitaras. Men Deinon kalder ham Melantas. [19.3] Efter en tid med gensidig mistænkeliggørelse og splid begyndte Parysatis og Stateira igen at færdes de samme steder og spise middag sammen. De frygtede dog alligevel hinanden og trådte varsomt ved at spise den samme mad, som kom fra det samme sted. [19.4] Der er blandt perserne en lille fugl, som ikke indeholder nogen ekskrementer, men er helt fuld af fedt indeni, og som man mener ernærer sig ved luft og fugt. Den kaldes Rhyntake-fuglen. [19.5] Ktesias siger, at Parysatis havde delt en sådan fugl i to med en lille kniv, som var strøget med gift på den ene side, hvorved hun fik smurt gift på kun det ene stykke. Hun puttede selv det ubesmittede og rene stykke i munden og spiste det, mens hun gav det forgiftede stykke til Stateira. [19.6] Deinon siger derimod, at det ikke var Parysatis, men Melantas, der med kniven havde skåret det forgiftede stykke af kødet og serveret det for Stateira. [19.7] Mens Stateira lå på sit dødsleje under voldsomme smerter og spasmer gennemskuede hun, at der var sket en forbrydelse og vækkende kongens mistanke mod sin mor, som han godt vidste var vild og uforsonlig. [19.8] Han gik derfor straks i gang med en efterforskning, pågreb morens tjenestefolk og tjenere og torturerede dem. I lang tid holdt Parysatis Gigis hjemme hos sig selv og lod hende ikke gå, selvom kongen krævede at få hende udleveret. Senere bad Gigis selv om at blive sendt hjem om natten, og da kongen fandt ud af det, lagde han i al hemmelighed en patrulje i baghold, som pågreb hende, hvorefter han dømte hende til døden. [19.9] Giftmordere henrettes efter loven på følgende måde i Persien: Man placerer deres hoved på en flad sten og slår og maser det indtil ansigtet og hovedet er fuldstændig knust. [19.10] På denne måde døde Gigis, men hvad angik Parysatis, hverken sagde eller gjorde

Artaxerxes noget andet ondt end at sende hende bort til Babylon på hendes eget ønske. Han sagde at så længe hun blev dér, ville han ikke selv besøge Babylon. Sådan forholdt kongens private anliggender sig.

[20.1] Kongen ikke var blevet mindre ivrig efter at fange de grækere, der havde stået på Kyros' side, end han var efter at besejre Kyros og beholde sin plads på tronen, men det lykkedes ham ikke. På trods af at grækerne havde mistet både deres leder – Kyros – og deres egne generaler, så havde de på én enkelt nat reddet sig fra det kongelige palads. Dermed beviste de klart og tydeligt at persernes og deres konges bedrifter primært bestod af meget guld, luksus og kvinder, men at alt andet bare var praleri og røgslør. [20.2] Hele Grækenland samlede sig derfor mod perserne i foragt. Især spartanerne fandt det rædsomt, hvis de ikke nu skulle kunne redde de grækere, der befandt sig i Asien, fra slaveri og stoppe den forhånelse, de var blevet udsat for af perserne. [20.3] De førte krig – først under Thimbrons⁴⁷ kommando og siden under Derkyllidas⁴⁸ – uden at udrette noget af betydning, og overlod kampagnen til kong Agesilaos.⁴⁹ Han krydsede havet til Asien med en flåde, gik i krig med det samme, vandt stor hæder, besejrede Tissafernes i et slag og fik de græske bystater til at gøre oprør. [20.4] I lyset af, hvad der var hændt, indså Artaxerxes, hvad der var den bedste måde at bekriige dem på. Han sendte Timokrates af Rhodos med en stor mængde guld og ordre til at bestikke de mest indflydelsesrige magthavere i byerne. Artaxerxes kunne dermed tilskynde til et græsk oprør mod Sparta. [20.5] Timokrates gjorde som beordret, de største bystater konspirerede mod Sparta og Peloponnes var i oprør - derfor hjemkaldte Spartas ledere Kong Agesilaos fra Asien. [20.6] Det siges at det

---

47. Thimbron (d. 391 f.Kr.) ofte stavet Thibron, var en spartansk hærfører og muligvis forfatter, der ledte en kampagne mod perserne i Lilleasien uden stor succes (ifølge fjendtlige kilder). Han havde dog haft en vis mængde succes inden han fejlede i at indtage Tralleis i Karien, hvorefter hans mænd plyndrede spartanske allierede (400). Han blev derfor hjemkaldt, sat for retten og dømt til eksil. Derudover er denne Thimbron muligvis forfatteren af et værk om den spartanske forfatning, som Aristoteles nævner. Han døde senere under en anden kampagne i Lilleasien mod den persiske satrap, Struthas.

48. Derkyllidas, spartansk hærfører, tidligst nævnt i 411, hvor han tjente som harmost i byen Abydos ved Hellesponten og blev en erfaren hærfører under den Peloponnesiske krig (431-404 f.Kr.). Senere hen i 399 tog han over for Thimbron og blev den nye øverste kommanderende i Lilleasien, hvor han i en årrække førte krig i Troaden og nød succes, hvorefter han kæmpede mod thrakerne i Chersones, inden han igen vendte tilbage til Lilleasien. Her blev han besejret af satrapperne Farnabazos og Tissafernes i 397.

49. Agesilaos 2. (ca. 445-359 f.Kr.), spartansk konge, søn af den spartanske konge Archidamos II og hans anden hustru Eupolia.

var på denne hjemrejse Agesilaos sagde til sine venner at perserkongens 30.000 bueskytter havde drevet ham ud af Asien (den persiske mønt var forsynet med en skytte som sit motiv).⁵⁰

[21.1] Artaxerxes fordrev også spartanerne fra havet med hjælp fra den athenske general Konon i samarbejde med Farnabazos.⁵¹ Konon havde nemlig tilbragt tiden på Cypern efter søslaget ved Aigospotamoi,⁵² men var ikke tilfreds med sin personlige sikkerhed. Han afventede derfor et skifte i omstændighederne, som når man venter på et skifte i vindretningen på havet. [21.2] Han forstod, at udførelsen af hans egne planer afhang af militær styrke, og at perserkongens militær behøvede en forstandig mand til at lede dem, og han sendte som følge deraf et brev til Artaxerxes, hvori han fremlagde sine overvejelser. [21.3] Han opfordrede brevbæreren til allerhelst at levere brevet gennem kre-tenseren Zenon eller mendaieren Polykritos (altså danseren Zenon og lægen Polykritos). Hvis disse personer ikke var til stede, skulle brevet leveres af lægen Ktesias. [21.4] Om Ktesias siges det, at han ved modtagelsen af brevet lavede en tilføjelse til Konons forslag til kongen, nemlig at han selv skulle sendes til Konon, så han kunne være til hjælp med opgaverne på havet. Modsat påstår Ktesias, at det var kongen selv, der på eget initiativ pålagde ham denne forpligtelse.

---

50. Kongen blev hjemkaldt i 395.

51. Farnabazos var søn af Farnakes, en persisk adelsmand. Ligesom sin far, tjente Farnabazos som satrap over Hellespont-Frygien med hovedsæde i Daskyleion (413-374). Det gjorde han først under Dareios II og derefter under Artaxerxes II, hvis datter Apama han ægtede i 387/6; det tyder dog på, at han allerede i 396/5 havde planer om at gifte sig med en datter af Artaxerxes. Farnabazos optræder hyppigt i dette værk og såvel også i mange andre værker fra eller om perioden.

52. Konon (d. 389 f.Kr.), en athensk strateg og far til Timotheos. Han er tidligst atteret i 414 under den Peloponnesiske Krig, hvor han befandt sig ved Naupaktos, og han optræder igen i 411/410 ved Korkyra. Han var en af de ledende athenske generaler i de sidste par år af krigen, hvor han overtog kommandoen over den athenske flåde efter søslaget ved Notium (406). Men blev besejret af den spartanske flåde og lagt under blokade og belejring ved Mytilene, hvor det lykkedes ham at sende besked hjem til Athen. De kom til hjælp og sejrede i søslaget ved Arginousai, der senere viste sig at blive en skandale, fordi vejret havde forårsaget, at besætningen af 25 sunkne skibe blev efterladt. Det skete, at han undslap retsforfølgelsen, som de andre generaler blev udsat for, og han fik mulighed for igen at kæmpe ved Aigospotamoi, der blev krigens endegyldige slag (405 f.kr.). Med athenerne her besejret, flygtede Konon og gik i eksil hos Euagoras af Salamis på Cypern, hvor han opholdt sig i en årrække.

[21.5] Nå, men så snart Artaxerxes ved Farnabazos' og Konons indsats havde sejret i søslaget ved Knidos,⁵³ frarøvede han spartanerne herredømmet til havs og tvang i samme ombæring hele Grækenland over på sin side. Som følge heraf kunne han foranstalte den blandt grækerne berygtede fredsaftale, som benævnes Antalkidas-freden.⁵⁴ [21.6] Antalkidas var en spartaner, søn af Leon, og han gjorde en ivrig indsats på vegne af perserkongen. Han sørgede for, at spartanerne overdrog alle de græske bystater i Asien til perserne og de græske øer, som lå tæt på Asien, forpligtede sig på en tribut til kongen. Dermed blev der fred blandt grækerne, for så vidt man da kan kalde krænkelse og forræderi af Grækenland for fred; en fred, hvor ingen krig har bragt et mindre hæderfuldt ende for de besejrede.

[22.1] Det var af den grund, at Artaxerxes tog varmt imod Antalkidas, da han ankom til Persien, til trods for sin afsky for alle andre spartanere og hans overbevisning om at de var det mest skamløse af alle folkeslag, som Deinon fortæller os. [22.2] Engang tog Artaxerxes også en blomsterkrans og dyppede den i den mest dyrebare salve. Kransen sendte han til Antalkidas efter middag, og alle blev forbløffede over denne velvilje. [22.3] Antalkidas så imidlertid ud til at være den rette person til at hovere over sådan en krans, siden han sådan "havde bortdanset" Leonidas' og Kallikratidas' ry.⁵⁵ [22.4] For Agesilaos skulle angiveligt – da nogen havde sagt til ham, "Stakkels Grækenland, nu hvor spartanerne handler som perserne" – have svaret, "Er det ikke snarere perserne, der opfører sig som spartanere?" [22.5] Vittigheden i hans modsvar kunne ikke fjerne skændslen ved hele affæren. Derimod mistede spartanerne deres herredømme efter deres elendige indsats ved Leuktra,⁵⁶ men Spartas omdømme lå allerede for længe i ruiner med denne fredsaftale. [22.6] Så længe Sparta var den dominerende magt i Grækenland, behandlede Artaxerxes ham som sin gæst og kaldte ham sin ven. Men så snart de havde tabt slaget ved Leuktra, sank de så dybt, at de bad perserkongen om penge. De sendte Agesilaos til Egypten, mens

---

53. I cirka 394.

54. Denne fortolkning er lidt en tilsnigelse for freden blev først indgået i 387/6.

55. En henvisning til Hdt. 6.129, hvor ungersvenden Hippokleides misser muligheden for at blive godt gift ved at danse fuld på et bord. Kallikratidas og Leonidas var prominente grækere der kæmpede imod perserne.

56. En henvisning til slaget ved Leuktra i 371, hvor spartanerne mister herredømmet til thebanerne.

Antalkidas rejste til Artaxerxes' hof og opfordrede ham til at støtte spartanerne. [22.7] Artaxerxes var så ligeglad, uinteressert og afviste ham så helt aldeles, at Antalkidas suldede sig selv ihjel, efter at han var vendt tilbage. Det gjorde han på grund af sine fjenders forhånelser og af frygt for eforerne.

[22.8] Thebanerne Ismenias og Pelopidas, der havde sejret i slaget ved Leuktra, drog også op til perserkongen, et møde hvor sidstnævnte ikke gjorde noget, der var skamfuldt. Men da Ismenias blev beordret til at vise sin ærbødighed, smed han sin ring på jorden foran sig og samlede den derefter op igen. Dermed så det ud som om han viste sin ærbødighed. [22.9] En anden gang var kongen godt tilfreds med atheneren Timagoras,⁵⁷ da han modtog et hemmeligt dokument sendt via skriveren Belourides. Han gav ham derfor 10.000 dareiker og lod også 80 køer sendes til malkning, fordi Timagoras grundet sygdom havde behov for komælk. [22.10] Derudover sendte han også en seng og et lagen til Timagoras, samt folk til at rede sengen, fordi han mente at grækerne ikke havde lært at rede seng. Artaxerxes fik også bærere til at transportere Timagoras til havet, eftersom han var så svækket. [22.11] Da han var til stede ved hoffet, sendte kongen ham også det mest prægtige måltid, som fik Ostanes, kongens bror, til at sige til ham: "Husk denne anretning, Timagoras, for den er ikke blevet tilberedt for en billig pris!" Dette var snarere en kritik af hans forræderi end en påmindelse om kongens velgerning. Under alle omstændigheder dømte athenerne ham til døden for bestikkelse.

[23.1] Artaxerxes opmuntrede dog grækerne ved én god gerning blandt alle de onder, han havde påført dem, og det var henrettelsen af Tissafernes, deres største og mest hadede fjende. Han henrettede ham på grund af falske rygter, som Parysatis støttede op om. [23.2] For kongen opretholdt ikke sin vrede længe, men forsonede sig med sin mor og sendte bud efter hende, fordi han forstod, at hun var i besiddelse af en åndsevne og forstand, der var en dronning værdig. Samtidig var der ikke længere noget, som kunne få dem til at mistænkeliggøre eller skade hinanden, når de var sammen. [23.3] Sidenhen bakkede hun op om

---

57. Timagoras var en athener og deltog i en delegation til Artaxerxes 2. i sommeren 367 f.Kr. Her drog han sammen med Leon til Susa, for at repræsentere athenske interesser – især dem, der vedrørte thebanske af-færer – og ved hjemkomsten anklagede Leon ham for forræderi og korrupsion, hvorefter Timagoras blev dømt til døden og henrettet samme år.

alle kongens udskejelser: i og med hun ikke kritiserede noget af det, han foretog sig, fik hun indflydelse hos ham og opnåede alle sine mål. Hun havde erfaret, at han var blevet frygteligt forelsket i Atossa, den ene af hans døtre. Men han skjulte og tøjlede sin lidenskab så godt, som han kunne, på grund af sin mor; nogle beretter dog, at der alligevel havde fundet et hemmeligt samleje sted mellem ham og pigen. [23.4] Da så Parysatis fik mistanke om dette, behandlede hun pigen meget bedre end før, og hun roste hendes skønhed og karakter som nobel og en konge værdig foran Artaxerxes. [23.5] Til sidst overbeviste hun ham om at gifte sig med pigen og udråbe hende til sin retmæssige dronning. Han skulle finde glæde i at ignorere grækernes holdninger og skikke i den overbevisning, at han var udpeget af guden til at være loven blandt persere og dommer over ondt og godt. [23.6] Nogle skriver dog, heriblandt også Herakleides af Kyme, at Artaxerxes ikke kun giftede sig med én af døtrene, men også en anden ved navn Amestris, som vi vil fortælle om lidt senere. [23.7] Men hvad gælder Atossa, elskede faren hende så meget, at da hendes krop blev dækket af spedalskhed, væmmedes han ikke det mindste ved det, men bad på hendes vegne til Hera; han gjorde det, som han ikke ville gøre for nogen anden gudinde, kastede sig til jorden foran hende og rørte jorden med hænderne. Han beordrede dertil satraperne og sine venner til at sende så mange gaver til denne gudinde, at de seksten stadier mellem helligdommen og det kongelige palads blev fyldt fuldstændigt op af gulv, sølv, purpur og heste.

[24.1] Artaxerxes' krig mod Egypten,⁵⁸ som han udkæmpede gennem Farnabazos og atheneren Ifikrates, mislykkedes fordi de to generaler kom op at slås. [24.2] Artaxerxes drog derfor selv i felten mod kadousierne med 300.000 fodfolk og 10.000 ryttere.⁵⁹ Men han marcherede ind i et ujævnt og tåget land, som ikke muliggjorde landbrug, men der var dog pæretræer, æbletræer og andre slags frugttræer, der nærrede et krigerisk og modigt folkefærd. Uvidende om dette stødte han ind i store vanskeligheder og farer. [24.3] For det var ikke muligt at skaffe forsyninger eller hente dem udefra. De blev nødt til at slagte lastdyrene, så at man dårligt nok kunne købe et æsels hoved for 60 drachmer og man måtte

---

58. Et felttog der fandt sted i 374/3.

59. Et felttog der fandt sted i 385. Plutarch springer lidt rundt i kronologien.

give afkald på de kongelige måltider. Desuden var der kun få heste tilbage; de andre var blevet spist.

[24.4] Det var her Tiribazos – en mand hvis taperhed ofte havde bragt ham i forreste række, men hvis letsindighed lige så ofte havde ruineret ham – på dette tidspunkt befandt sig i unåde og var overset, men reddede kongen og hæren. [24.5] Der var to konger blandt kadousierne, der slog lejr hver for sig. Derfor henvendte Tiribazos sig til Artaxerxes, og fortalte ham, hvad han havde i tankerne: Han ville selv gå hen til den ene af kadousiernes konger, mens han ville sende sin søn til den anden i al hemmelighed. [24.6] De skulle bedrage hver sin konge ved at fortælle ham, at den anden skulle til at sende ambassadører til Artaxerxes, hvorved han ville sikre sig venskab og alliance for alene ham selv. Hvis altså han var ved sin gode fornuft, skulle han henvende sig til Artaxerxes før den anden kadousier-konge; Tiribazos eller hans søn ville så selv hjælpe med alle formaliteterne. [24.7] Kongerne lod sig begge overtale, og overbevist om, at de kom hinanden i forkøbet, sendte den ene sine ambassadører med Tiribazos, og den anden med Tiribazos' søn. [24.8] Men tiden trak ud, og Artaxerxes begyndte at tvivle på Tiribazos. Han blev mismodig og fortrød, at han havde stølet på Tiribazos, og han tillod Tiribazos' rivaler at rette deres anklager mod ham. [24.9] Men da både Tiribazos og hans søn kom med kadousiernes udsendinge, blev der indgået fredsaftaler med begge konger.

Tiribazos, der nu blev hædret og rost, vendte hjemad sammen med perserkongen, der beviste at al fejhed og blødhed ikke var avlet af luksus og pragt – som mange mener – men af en hæslig og uædel natur, der bukker under for skadelige indbildninger. [24.10] Guldet, *kandys* eller udsmykningen til en værdi af 12.000 talenter, som altid omgav kongens krop, hindrede ham nemlig ikke i at anstrenge sig eller udholde de kvaler, som man normalt oplever. Tværtimod stod kongen af sin hest og gik forrest til fods ad bjergstier og stejle ruter; han gik udstyret med et pilekogger bundet om sig og et skjold i hånden, så at de andre soldater nærmest fik vinger og samtidig fik lettet deres byrde ved at se kongens rå vilje. For han tilbagelagde dagligt en rute på så meget som 200 stadier eller mere.

[25.1] Herefter begav han sig til en kongelig rasteplads, som havde forunderlige parker;⁶⁰ det var prægtigt indrettet i et ellers træløst og øde område. Han tillod soldaterne at hente brænde fra parkerne og fælde træerne, fordi det var koldt, og de skånedes hverken fyrretræerne eller cypresserne. [25.2] Men da de tøvede og skånedes visse træer på grund af deres skønhed og storhed, tog han en økse og huggede det største og smukkeste af træerne ned. Derefter samlede de brænde, lavede mange bål og tilbragte natten uden problemer. [25.3] Artaxerxes kom dog ikke tilbage uden at have mistet mange gode mænd og næsten alle hestene, og han var nu præget af det indtryk at man så ned på ham grundet hærens ulykke og fiasko. Af den grund nærede han mistillid til sine øverstkommanderende, og han dræbte mange af dem i vrede, stadig flere af frygt. [25.4] Fejhed er nemlig det karaktertræk, der gør tyranner allermest morderiske, hvorimod dristighed gør dem nådige, milde og tillidsfulde. Sådan er det også i dyreriget: Hvor de vilde og utæmmelige dyr er ængstelige og frygtsomme, er de ædle dyr tillidsfulde på grund af deres mod og undgår ikke venligtsindede henvendelser.

[26.1] I sin alderdom erfarede Artaxerxes, at hans sønner førte en kamp om tronen blandt hans venner og fremtrædende personer. Det forholdt sig sådan, at de retskafne mænd mente, at kongen skulle overlade magten til sin ældste søn, Dareios,⁶¹ ligesom det havde været tilfældet med Artaxerxes selv. [26.2] Men modparten, den yngste søn, Ochos,⁶² impulsiv og voldelig som han var, havde også mange støtter ved hoffet, og desuden håbede han på at overtale sin far gennem Atossa. [26.3] Ja, han forsøgte at friste hende med, at hun kunne gifte sig med ham og dele tronen efter farens død. Der gik endda et rygte om, at han havde en hemmelig affære med hende mens faren stadig var i live. [26.4] Artaxerxes vidste dog ikke noget om det, men fordi han ønskede hurtigt at ødelægge

---

60. Kongelige *stathmoi* ("rastepladser") var placeret ved regulære intervaller langs kongevejen; her var der mulighed for overnatning og spisning, og der kunne opbevares forsyninger. Men modtagelse af de forsyninger krævede et brev fra kongen eller en af satraperne.

61. Primært kendt herfra.

62. Ochos – senere kong Artaxerxes 3. – (d. 338/37) var den yngste af Artaxerxes' og Stateiras legitime sønner. Navnet Ochos var hans personlige navn og en, som han havde fået, fordi det var hans farfars personlige navn. Han opgav navnet, da han steg til tronen, og tog sig et kongenavn. Det skete i 359/58 f.kr., efter at faren døde, og Ochos regerede derefter frem til sin død. Han blev dræbt af eunukken Bagoas, der også dræbte en række af Ochos' sønner.

Ochos' forhåbninger—så sønnen ikke slog ind på samme kurs som Kyros og dermed kastede kongeriget ud i krige og splid—udpegede han alligevel den halvtredsårige Dareios til sin efterfølger og gav ham lov til at bære den såkaldte opretstående tiara.

[26.5] Hos perserne findes der en skik, der går ud på, at tronfølgeren kan bede om en gave, og at den, der har udpeget ham, skal skænke alt, hvad han beder om, såfremt det står i hans magt. Dareios bad om Aspasia,⁶³ som havde været særligt eftertragtet af Kyros og nu var kongens konkubine. Hun stammede fra Phokis i Ionien og var datter af fribårne forældre, der havde givet hende en ordentlig opdragelse. [26.6] Engang, da Kyros spiste middag, blev hun ført ind sammen med nogle andre kvinder, som indtog deres pladser og modtog hans venligheder på en passende måde, ligemeget om han så pjattede, rørte ved dem eller lavede vitser; kun Aspasia stod ved sin sofa i stilhed og svarede ikke på Kyros' kald. [26.7] Da nu nogle af tjenerne forsøgte at lede hende hen til Kyros, sagde hun: "Den der rører ved mig, skal komme til at fortryde det". Derfor fremstod hun for de tilstedeværende som ucharmerende og bondsk. [26.8] Men Kyros frydede sig og lo. Han sagde til ham, der havde medbragt kvinderne: "Ser du nu, hvordan du kun har bragt mig én eneste kvinde, som er fri og ærbar?". [26.9] Fra dette tidspunkt af hengav han sig til Aspasia, elskede hende over alle andre og kaldte hende 'den kloge'. Men hun blev taget til fange under plyndringen af Kyros' lejr, da han var faldet i slaget.

[27.1] Denne kvinde forlangte Dareios, og det fornærmede hans far. For perserne bliver voldsomt jaloux hvad angår kærlighedslivet, så ikke alene det at gå op og røre ved én af kongens konkubiner straffes med døden, men sågar bare at passere de vogne, som haremmet kørte i. [27.2] Men det var selvfølgelig Atossa, som kongen elskede og havde giftet sig med ulovligt, til trods for at han også havde 360 konkubiner, alle skønheder. [27.3] Da Dareios nu spurgte Artaxerxes om Aspasia, svarede han at hun var tilgængelig, og bad Dareios tage hende, hvis hun var villig, men ikke at begå overgreb. Aspasia blev derfor hidkaldt og valgte Dareios mod kongens ønske, hvorfor han blev tvunget til at videregive hende på grund af skikken, men senere tog han hende fra ham igen. [27.4] Artaxerxes udpegede hende nemlig til præstinde, så hun ville tilbringe resten af livet i

---

63. Denne kvinde kendes også fra anekdotiske oplysninger i Ael. *VH* 12.1.

kyskhed og tjene Artemis i Ekbatana, som kaldes Anaïtis. Kongen mente ikke, at han havde straffet sin søn så hårdt, men derimod udmålt en moderat og måske en lidt spøgefuld straf. [27.5] Dareios' vrede var dog ikke moderat, enten fordi han var blevet oprevet af kærlighed til Aspasia eller fordi han mente, at han var blevet uretfærdigt behandlet og hånet af sin far.

[27.6] Da Tiribazos erfarede, at Dareios havde det sådan, såede han endnu mere splid hos ham; han så sig nemlig i en situation som lignede Dareios'. Det forholdt sig på følgende måde: [27.7] Kongen havde mange døtre og havde lovet at bortgifte Apama til Farnabazos, Rhodogune til Orontes og Amestris til Tiribazos. [27.8] Han bortgav døtrene til de to andre, men løj for Tiribazos og giftede sig selv med Amestris; i stedet trolovede han sin yngste datter Atossa til Tiribazos. [27.9] Men da kongen så forelskede sig i Atossa og giftede sig med hende, som det er blevet fortalt, stillede Tiribazos sig fuldstændig fjendtligt over for ham. Tiribazos var nu heller ikke på noget tidspunkt stabil af natur, tværtimod var han uforudsigelig og skør. [27.10] Hver gang han opnåede hæder blandt de mest fremtrædende personer eller faldt i unåde og blev udstødt, kunne han ikke bære omslaget i skæbnen på passende vis. Han opførte sig upassende, når han opnåede hæder, på grund af sin forfængelighed, og omvendt forholdt han sig ikke ydmygt og resigneret de gange, han blev afvist, men blev derimod vild og arrogant.

[28.1] Ilden brød dermed ud i lys lue, da Tiribazos hele tiden indsmigrede sig hos den unge mand og fortalte ham, at den oprejste tiara på hovedet ikke kunne bruges til noget blandt dem, der søgte at drive politik på korrekt vis; og det var en dum tanke, hvis han troede, at hans vej til tronen var fastlagt, især fordi hans bror bedrev politik via haremmet, og hans far var så impulsiv og omskiftelig af natur. [28.2] For når hans far ville bryde den ubrydelige persiske lov på grund af kærlighed til sådan en ligegyldig græsk kvinde, kunne man overhovedet ikke sætte sin lid til, at han ville holde sine løfter når det gjaldt de allervigtigste anliggender. [28.3] Der var ikke det samme på spil, hvis Ochos ikke fik kongedømmet som hvis Dareios mistede det; for ingen ville forhindre Ochos i at leve et lykkeligt liv som privatperson, hvorimod Dareios, som var blevet offentligt udnævnt af kongen, enten måtte regere eller slet ikke leve.

[28.4] Det er måske rigtigt nok, dette vers af Sofokles,

“Overtalelse til onde gerninger går stærkt.”⁶⁴

For vejen er glat og nedadgående mod det, man efterstræber. De fleste mennesker ønsker sig nemme løsninger på grund af manglende erfaring med det gode og generel uvidenhed. Men det var nu ikke derfor, at Dareios hengav sig til Tiribazos, men på grund af rigets størrelse og frygten for Ochos. Frarøvelsen af Aspasia betød også, at

“den Cypern-fødte gudinde ikke var helt uden skyld.”⁶⁵

[29.1] Derfor valgte Dareios at alliere sig med Tiribazos, og da mange persere efterhånden var blevet inddraget i sammensværgelsen, fortalte en eunuk kongen om komplotet og dets udførelse. Han vidste nøjagtigt, hvordan de sammensvorne havde besluttet sig for at trænge ind i kongens kammer om natten og slå ham ihjel. [29.2] Da Artaxerxes havde fået besked om dette, vurderede han, at det var et stort problem at ignorere en sådan meddelelse, og endnu værre at stole på den uden noget bevis. [29.3] Derfor gjorde han som følger: Han befalede eunukken at holde sig tæt ved forræderne, mens han selv rev en væg ned bag sit sovekammer, satte en dør op i stedet og skjulte den med et gardin. [29.4] I det rette øjeblik—som eunukken havde udpeget som det helt rigtige—lå kongen i sengen og rejste sig ikke fra den, indtil han havde genkendt hver af de indtrængendes ansigter fuldstændigt. [29.5] Efter at han så dem komme med dragne sværd, trak han hurtigt gardinet fra og skyndte sig ind i det indre kammer, hvor han smækkede døren og råbte på hjælp. [29.6] Da drabsmændene nu var blevet set af ham og ikke havde opnået noget, flygtede de tilbage gennem døren, de var kommet ind af og bød Tiribazos' kreds stikke af, fordi de var blevet opdaget. [29.7] De fleste skiltes på flugten, men Tiribazos dræbte

---

64. Et vers af en ukendt tragedie.

65. Igen et vers, som muligvis stammer fra en tragedie, som vi ikke længere har adgang til.

mange af kongens spydbærende vagter, som de forsøgte at arrestere ham. I sidste ende blev han gennemboret af et spyd og døde.

[29.8] Kongen var ikke selv til stede, da Dareios med sin familie blev ført foran de kongelige dommere med ansvar for sagen; dog beordrede han sine assistenter at nedskrive domsafsigelserne og bringe dem til ham. [29.9] Da alle dommerne nåede frem til samme konklusion – at dømme Dareios til døden – førte kongens tjenere ham til et nærtliggende værelse og tilkaldte den kongelige bøddel. Han kom med en skarp kniv, som normalt bruges til at skære hovederne af de dømte. Men da han så, at det var Dareios, blev han lamslået og trak hen mod døren med nedslået blik, idet han udtrykte, at han hverken kunne eller ville henrette en konge. [29.10] Men dommerne, der stod udenfor, truede ham og tvang ham til at gøre det. Han vendte sig om, tog fat i Dareios' hår med sin hånd og tvang ham til jorden; så skar han halsen over på ham med kniven.

[29.11] Imidlertid fortæller nogle historikere at retssagen blev afholdt i kongens tilstedeværelse, og at Dareios, overvældet af alle beviserne imod ham, kastede sig fladt på jorden og bønfuldt kongen. Men Artaxerxes rejste sig i vrede, trak sin daggert og huggede i Dareios, indtil døden indtraf. [29.12] Derpå gik han ud i forhallen og anråbte solen med denne tale "Persere, gå glade bort og fortæl alle omkring jer, at den store Ahura Mazda har straffet dem, som har planlagt et vanhelligt og ulovligt kongemord."

[30.1] Sådan sluttede den sammensværgelse. Ochos gjorde sig allerede forhåbninger om magten, opmuntret af Atossa. Han frygtede dog stadig Ariaspes blandt Artaxerxes' ægte sønner og Arsames blandt de uægte. [30.2] For Ariaspes var agtet værdig til kongemagten af perserne, ikke i kraft af hans alder (han var ældre), men fordi han var mild, ligefrem og velgørende. Arsames derimod var vis og virkede til at være højt elsket af kongen, hvilket ikke undgik Ochos' opmærksomhed. [30.3] Derfor lagde han planer om at slå dem ihjel, og fordi han var lige så listig som han var morderisk, viste han sin voldelige natur mod Arsames, og sin ondskab og snilde mod Ariaspes. [30.4] For i al hemmelighed sendte han eunukker og kongens venner til Ariaspes med rygter om, at faren havde besluttet sig for at lade ham dræbe på en voldelig og skamfuld måde; konstant bragte budene nye trusler og skræmmende beskeder. [30.5] De foregav, at disse daglige beskeder enten var fortrolige oplysninger, eller at det var lige ved at ske; eller igen, at kongen nølede i sagen

eller var lige ved at handle. På denne vis slog de ham så meget ud af fatning og fyldte ham med frygt, skræk og rædsel til bristepunktet, hvorfor han drak en dødelig gift, han selv havde forberedt. Sådan endte han sine dage. [30.6] Så snart kongen havde hørt om måden, hans søn døde på, begræd han hans død og spekulerede over grunden. [30.7] Men hans alder gjorde ham ude af stand til at opnå vished om årsagen, og han satte nu stadig mere sin lid til Arsames. Det blev klart, at denne søn havde hans fortrolighed og kunne tale frit. [30.8] Derfor kunne Ochos og hans støtter ikke udsætte deres konspiration, og indviede i stedet Tiribazos' søn Arpates i komplottet. Ved hans hånd fik de dræbt kronprinsen.

[30.9] Artaxerxes var allerede på dødens rand på grund af sin høje alder. Men da mordet på Arsames kom ham for øre, kunne han ikke holde det ud længere, og han døde straks af sorg og fortvivlelse. Han havde levet i 94 år, regeret i 62 og havde ry for at være en mild konge, der værdsatte sine undersåtter, ikke mindst i sammenligning med hans søn Ochos, der overgik alle i grusomhed og blodtørst.

Bibliografi

- Almagor, E. 2014. "The Aratus and the Artaxerxes" i Beck (2014) 278-291.
- 2018. *Plutarch and the Persica*. Edinburgh.
  - 2023. "Plutarch and the Barbarian "Other"" i Titchener og Zadorojnyi (2023) 261-281.
- Beck, M. (ed.). 2014. *A Companion to Plutarch*. Chichester, UK.
- Binder, C. 2008. *Plutarchs Vita des Artaxerxes*. Berlin.
- Briant, P. 2002. *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*. Winona Lake, Indiana.
- Christensen, J. J. H. og C. G. Tortzen. 2025. "Selskabet til historiske Kildeskrifters Oversættelse 150 år", *Historisk Tidsskrift* 125, 1: 206-220.
- De Temmerman, K. 2021. *The Oxford Handbook of Ancient Biography*. Oxford.
- Djurslev, C. T. og M. Jørgensen. 2023. "Tidlig hellenistisk historie i to reception: Arrian og Photios", *AIGIS suppl. VII: Festskrift til Thomas*. 1-35.
- Duff, T. 2012. *The Age of Alexander – Ten Greek Lives by Plutarch*. London.
- Gärtner, H. et alii. 1996. *Plutarchus. Vitae Parallelae*. Bind 3.1. Berlin.
- Hornblower, S. 1994. "Persia" i Lewis et alii (1994) 45-96.
- Hude, K. 1909-1932. *Levnedsbeskrivelser af Plutark fra Khaironea*. Tre bind. København.
- Humble, N. 2010. *Plutarch's Lives: Parallelism and Purpose*. Swansea.
- Kingsley, K. S. et alii (eds). 2023. *The Authoritative Historian: Tradition and Innovation in Ancient Historiography*. Cambridge.
- Lenfant, D. 2004. *Ctésias de Cnide: La Perse; L'Inde; autres fragments*. Paris.

- Lenfant, Dominique. 2009. *Les Histoires perses de Dinon et d'Héraclide*. Paris.
- Lewis, D. M. *et alii* (eds.). 1994. *The Cambridge Ancient History: The Fourth Century BC*. Sjette bind. Cambridge.
- Marincola, J. 1997. *Authority and Tradition in Ancient Historiography*. Cambridge.
- ní Mheallaigh, K. 2014. *Reading Fiction with Lucian: Fakes, Freaks and Hyperreality*. Cambridge.
- Mossman, J. 2010. "A Life Unparalleled: Artaxerxes" i Humble (2010) 145-168.
- Pade, M. 2007. *The Reception of Plutarch's Lives in Fifteenth-century Italy*. København.
- Pelling, C. 2023. "The Authority to Be Untraditional" i Kingsley *et alii* (2023) 373-391.
- Rop, J. 2019. *Greek Military Service in the Ancient Near East, 401-330 BCE*. Cambridge.
- Ruzicka, S. 1985. "Cyrus and Tissaphernes, 407-401 B.C.," *The Classical Journal* 80 (3): 204-211.
- Schettino, M. T. 2014. "The Use of Historical Sources" i Beck (2013) 417-436.
- Strazdins, E. 2023. *Fashioning the Future in Roman Greece: Memory, Monuments, Texts*. Oxford.
- Titchener, F. B. 2023. "Self-praise and self-presentation in Plutarch" i Kingsley *et al.* (2023) 241-258.
- Titchener, F. B. og Zadorojnyi, A. V. (eds.). 2023. *The Cambridge Companion to Plutarch*. Cambridge.
- Ullmann, J. C. V. *et alii*. 2018. *Plutarks Parallele Liv*. Fem bind. København.
- Van der Stockt, L. 2021. "Plutarch: Lives of the Caesars (Galba, Otho) and Lives of Aratus and Artaxerxes" i De Temmerman (2021) 183-195.